

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Ekologická krize optikou mezigeneračních
srovnání**

Kristýna Pokorná

Plzeň 2021

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra sociologie

Bakalářská práce

**Ekologická krize optikou mezigeneračních
srovnání**

Kristýna Pokorná

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jan Váně, Ph.D.

Studijní program: Sociologie

Studijní obor: 6703R004 / Sociologie

Plzeň 2021

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury.

Plzeň,

Poděkování

Ráda bych zde poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce doc. PhDr. Janu Váněmu Ph.D. za jeho podnětné rady, poznámky a čas, který mi věnoval. Dále bych chtěla poděkovat všem respondentům, kteří mi poskytli cenné informace, a v neposlední řadě také děkuji mým nejbližším za podporu.

Obsah

ÚVOD	6
1 TEORETICKÁ ČÁST	7
1.1 Společnost a příroda	7
1.1.1 Vývoj vztahu člověka a přírody.....	7
1.1.2 Vývoj rizikové společnosti	8
1.2 Společnost a ekologická krize.....	10
1.2.1 První ekologická prozření	10
1.2.2 Příčiny vzniku ekologické krize	11
1.2.3 Důsledky působení ekologické krize.....	15
1.2.4 Návrhy řešení ekologické krize.....	22
2 METODOLOGIE.....	27
2.1 Cíl výzkumu, metoda výzkumu, popis vzorku	27
3 PRAKTICKÁ ČÁST	29
3.1 Srovnání environmentálních postojů generací	29
3.1.1 Faktory ovlivňující environmentální postoje	29
3.1.2 Environmentální postoje generací	34
ZÁVĚR.....	44
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	47
RESUMÉ.....	50
PŘÍLOHY	51

ÚVOD

Tato bakalářská práce se zaměřuje na ekologickou krizi, jejíž problematiku pojímá zejména skrze interpretace Ulricha Becka, Jana Kellera a Olega Suši. Nejprve představuje vztah člověka a přírody, jako jeden z hlavních klíčů k pochopení vzniku ekologické krize. Ten se značně proměnil s příchodem moderní, industriální a globální společnosti, která souvisí s pojmy jako je pokrok, technologie, racionalizace nebo modernizace.

Pro pochopení vzniku krize práce akcentuje několik hlavních příčin, a to proces modernizace a mechanismy s ním spojené jako je kapitalistický ekonomický systém, fenomén konzumu, rozmach průmyslové společnosti, panství člověka nad přírodou, populační růst a politické zájmy a priority. Dále práce ukazuje na společenské důsledky ekologické krize, a to na znečištění obyvatel v otázkách životního prostředí, situace ohrožení a nejistot, ekonomické a sociální problémy, kde se objevují prohlubující se nerovnosti jako je chudoba či nezaměstnanost a politické zásahy. Nastiňuje ale i oblast environmentálních důsledků, které by měly být varovným signálem pro lidstvo. V závěru teoretické části práce také nabízí možná řešení současných sociálních i environmentálních problémů, a to prostřednictvím návrhů od zmíněných autorů a dalších.

Praktická část práce se soustředí na ekologickou problematiku v kontextu tří generací a klade si otázku, zda dochází k posunu v osvojování si pro-environmentálního chování či nikoliv. Aby bylo porozumění jednotlivým postojům snazší, je ukázáno na významné proměnné, které determinují vztah člověka k životnímu prostředí a spoluvytváří následnou interakci s ním. Postoje respondentů se týkají jejich uvědomování si ekologických problémů a to, jak se k nim staví, jaké v nich vyvolávají emoce a jak velkou zodpovědnost v tomto ohledu sami sobě přisuzují.

1 TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Společnost a příroda

Vztah mezi člověkem a přírodou je klíčovým determinantem pro porozumění postojů lidí k problematice životního prostředí, je třeba pro pochopení všech souvislostí na začátek této práce osvětlit vývoj vztahu a procesů s ním spojených. Dalším determinantům ve vztahu k životnímu prostředí se bude věnovat samostatná kapitola v praktické části bakalářské práce.

1.1.1 Vývoj vztahu člověka a přírody

V prvotní fázi přírodně-historického procesu byl člověk bezprostřední součástí přírody, z čehož vyplývá, že společenské vztahy se nejprve formovaly jako přírodní vztahy. Ty daly vzniknout první struktuře rodové pospolitě společnosti, jejíž život se řídil živelnými přírodními silami, jelikož formující se síla lidské civilizace byla podstatně pomalejší a slabší (Dvořák, 1989). Zásadní roli zde hraje fakt, že jsme si jako lidé vědomi vlastní smrtelnosti a jsme hnáni myšlenkou se jí vyhnout. Librová (1994: 17) dokonce říká, že existencionální úzkost je hnacím motorem lidstva. Jenže právě rozvoj lidských dovedností a evolučně zastaralý způsob myšlení se ukazuje jako nebezpečná kombinace pro existenci lidstva i planety. Především díky pochopení zákonitostí světa v průběhu evoluce dochází ve vztahu k přírodě ke změnám, konkrétně k tzv. ofenzivní adaptaci, což znamená, že se lidstvo již nepřizpůsobuje přírodnímu okolí, ale přírodní okolí přizpůsobuje svým potřebám (Librová, 1994: 18). S potlačováním nežádoucích vlivů vznikají předpoklady nejen pro růst potřeb, ale také pro celkový růst populace. Dá se tedy hovořit o dvou koexistujících sférách života – kultury a přírody (Dvořák, 1989).

Uměle vytvořené zásahy konané člověkem v oblasti přírody, myšleno zdokonalování a uplatňování techniky, vede k vyčlenění člověka z přírody jako její protiklad, a zároveň ke vzniku další oblasti života – technosféry. Díky rozvoji technosféry a vědy vzniká další pole pro manipulaci, s čímž se zvětšuje i „území“ kultury. V moderním způsobu myšlení je společnost a příroda rozdělována. Bauman říká, že mezi nimi nevznikaly protiklady, ale postupně se projevující rozdílly. Ty spočívaly především v odlišných činnostech, které obě sféry

poskytovaly. Společnost se stala výsledkem legislativy, nařízení a zásahů, a příroda se ocitla v roli jakéhosi depozitáře, který lidé nechávají napospas vlastnímu běhu, protože přírodě jsme podřízeni a nemůžeme s ní manipulovat. To neplatí o kultuře, se kterou nejenže se dá manipulovat a přetvářet ji libovolně podle lidských představ, ale také má svůj žádoucí konečný stav. Cílem má být zavedení řádu a udržení tohoto stavu. Vše ostatní je pak obrazem úpadku a chaosu. Výrazem kultury je snaha o doplnění „řádu přírody“ řádem umělým (Bauman, 2004: 155-157).

Tento popis se snaží nastínit nadřazený vztah mezi společností a přírodou na demonstrování naší potřeby strukturovanosti a předvídatelnosti, která se v žádném případě neslučuje s „neuspořádaností“ a „chaosem“ přírody. Především (ale nejenom) na tomto rozporném vztahu přírody a společnosti stojí ekologický problém lidstva.

1.1.2 Vývoj rizikové společnosti

Mimo přeměny vztahu k přírodě dochází podle Ulricha Becka od sedmdesátých let dvacátého století i k přeměně typu společnosti, a to z třídní na rizikovou společnost. Tento přechod spočívá v posunu od rozdělování konfliktů ve společnosti nedostatku k rozdělování nových konfliktů stvořených vědou a technikou ve společnosti rizikové. Hlavním hybatelem těchto změn je proces modernizace, který snižuje či vylučuje materiální nouzi lidí a také umožňuje nárůst rizik skrze rozvoj industrializace (Beck, 2004).

Mohlo by se zdát, že jde o podobný problém, jenž se proměnil v závislosti na lidských potřebách, což není zcela přesné. Ve třídní společnosti je nerovně přerozdělováno společensky vyprodukované bohatství a v rizikové společnosti se rozdělují společně nabytá rizika. Obě tyto sociální nerovnosti jsou spojené s etapami procesu modernizace. Zprvu je řád světa podřizován materiální nouzi a nedostatku, poté ale nastupuje požadavek vědecko-technického rozvoje za účelem získání zdrojů společenského bohatství. Dále přirozeně vyvstávají otázky ohledně míry užívání technologií, a to nejen v oblasti přírody. Ty jsou paradoxně přehlušeny přísliby o zvládnutí situace právě pomocí vědy a technologií. Tento

přechod na jiný typ společnosti vede ke společenské změně, která přesahuje současné kategorie lidského poznání, myšlení a jednání (Beck, 2004).

Ukazuje se, že nejen s bohatstvím, ale i s riziky je spojena jistá přináležitost k třídám, takže se třídní a riziková společnost leckde překrývají. Rozdíl je v tom, že třídní schéma zde má převrácenou formu – bohatství se shlukuje nahoře a rizika dole. Bohatí mají vzhledem k jejich příjmům, moci a vzdělání možnost se od rizik „vykoupit“. To platilo do té doby, než se ekologický problém stal globálním (Beck, 2004).

Nyní je potřeba vysvětlit pojem „riziko“, který postupem času zcela změnil svůj rozměr. Jednotlivci na sebe dříve braly rizika osobní, jenž byly spojovány s odvahou a dobrodružstvím, kdy chtěl jedinec objevit něco nového, tudíž ovlivňovaly především jeho vlastní život. To už ale neplatí a Beck tento problém popisuje na příkladu lesů. Ty byly nejdříve pomalu měněny na pole pro osobní potřebu lidí a později hromadně káceny pro potřeby (nejen) nadnárodních společností. V dnešních dnech lesy odumírají globálně důsledkem industrializace. Tímto úbytkem jsou zasaženy například i severské země, které mají minimum průmyslových odvětví vytvářející škodlivé látky, ale i tak platí daň za produkci těchto látek z jiných vysoce industrializovaných zemí. Dobře víme, že rizika jsou tvořena průmyslovou nadprodukcí, což způsobuje, že již nejsou vázána na místa svého vzniku. Neohrožují lokální prostředí, ale mají dopad na život celé Země (Beck, 2004: 28).

Změna rozměru rizika je vidět také v jeho „rozpoznatelnosti“. V minulých dobách byla rizika pro životní prostředí jaksí očividná, jelikož nešlo přehlédnout všude se válející výkaly nebo necítit pach moči. Rizika byla možná vnímat smysly, zatímco dnes jsou našemu vnímání skryty zejména ve formě chemicko-fyzikálních vzorců. Největší nebezpečí rizik je spatřováno ve vysoce rozvinutých výrobních silách chemické a nukleární povahy, jenž mění hranice kategorií jako je čas a prostor, práce a volný čas nebo podnik a národní stát (Beck, 2004: 29).

Pozdně moderní společnost je nyní nejen spojována s riziky, ale je skrze ně definována a chápána. Ty se vyvinuly do takového rozměru, že jim nejsme schopni

uniknout, a mnohdy ani zcela porozumět. Tak jako tak tyto rizika míří na sociální, ekonomickou a politickou sféru společnosti, ale především na oblast životního prostředí, bez kterého jsou všechny ostatní sféry a oblasti života zbytečné.

1.2 Společnost a ekologická krize

Subkapitola Společnost a ekologická krize uvádí do hlavního předmětu práce, jímž je ekologická krize. Představuje počáteční upozornění na její vznik, ve kterém se skupiny odborníků snaží ukázat na příčiny toho, proč se blížíme k nebezpečné hranici environmentálních i společenských limitů. Další podkapitoly podrobněji rozebírají hlavní příčiny krize a důsledky, které způsobuje nebo bude způsobovat, a také návrhy na jejich řešení.

Pro další porozumění je potřeba vysvětlit význam pojmu, o kterém celá práce pojednává – ekologická krize. Sociologická encyklopedie ji definuje slovy: *„fáze vývoje ekosystému, v níž je ohrožena jeho stabilita a kdy se přibližuje okamžik, v němž jeho schopnosti a možnosti adaptace budou vyčerpány“*. Jinak řečeno označuje ekologickou situaci, ve které se lidstvo současně nachází a musí si být vědomo toho, že mu hrozí reálná globální ekologická katastrofa. Tato situace se týká změny životního prostředí, ekosystémů, biosféry a klimatu. Dále je chápána skrze její globálnost, zdroj v podobě moderní průmyslové společnosti, extrémně negativní důsledky pro životní prostředí a akutní naléhavost jejího řešení.

1.2.1 První ekologická prozření

Od sedmdesátých let minulého století je environmentální téma stále více diskutované a dostává se do povědomí veřejnosti. Zásahu na tom mají nejrůznější instituce jako například Worldwatch institut, UNEP, WWF, ale zásadní je role Římského klubu. Je to mezinárodní nevládní nezisková organizace, které se skládá ze zhruba stovky uznávaných osob z mnoha oborů po celém světě, které zastávají názor, že za blížící se krizi má odpovědnost samo lidstvo. A pokud chce předejít katastrofám, mělo by okamžitě změnit svoje způsoby chování a myšlení. Římský klub je považován za iniciátora změn v oblasti environmentalistiky, jelikož jako první vydal zprávu o stavu planety, podle které se později řídili výzkumníci i odborná veřejnost (Rounová, 2008: 86).

Tato zpráva z roku 1972 ohledně zachování „zdravého“ stavu životního prostředí působila ve své době poněkud pesimisticky, nikoliv ale v porovnání s dneškem. Pracovalo se v ní s matematickými modely, které měly za úkol simulovat vývoj lidské populace a využívání přírodních zdrojů v časovém úseku 200 let, tedy od roku 1900 do roku 2100. Výsledky daly jasně najevo, že globální (nejenom) ekologická krize je ve 21. století nevyhnutelná. Objevuje se totiž rozpor mezi prudkým růstem průmyslu a obyvatel na jedné straně a růstem znečištění životního prostředí a klesajícími přírodními zdroji na straně druhé (Rounová, 2008: 89-90).

Ekologická krize by neměla vnímána jako „limity růstu“, ke kterým jsme došli a musíme je navýšit. Ani jako technické problémy, které musejí být odstraněny, abychom mohli pokračovat v cestě za slibovaným blahobytem. Měla by být více chápána skrze sociální, morální a politické problémy. Rozsah environmentálních změn je tak široký, že způsobuje vzájemnou závislost států. Ekologickou krizi můžeme volně definovat jako *„určitou historickou situaci, v níž lidstvo dosáhlo kritického bodu ve svých sociálních vztazích k životnímu prostředí“* (Suša, 2016: 17-18).

1.2.2 Příčiny vzniku ekologické krize

Římský klub tedy akcentuje vliv neúměrného růstu průmyslu, ale proces industrializace není jedinou příčinou vzniku environmentálních a společenských změn. Za hlavní příčiny se považuje již zmíněná industrializace, globalizace, modernizace a procesy s nimi spojené. Jak už bylo řečeno, modernizace je nadřazeným hybatelem změn, který v sobě obsahuje *„vlny technologické racionalizace a změny v práci a organizaci (...), změny sociálních charakteristik a standardních biografí, životních stylů a forem lásky, struktur vlivu moci, forem politického útlaku a politické participace, způsobů pojmání skutečnosti a norem poznání“* (Beck, 2004: 25).

Naše civilizace se v minulém století rozvíjela tak mohutně, jako nikdy předtím. Docházelo k růstu a rozšiřování téměř všech oblastí společnosti – růst ekonomiky, průmyslu, moci a panství, populační růst a další. Všechny tyto sektory se podílejí

na prohlubování ekologické krize. Ekonomický růst je postaven na premise, že kapitalistický systém musí nepřetržitě expandovat. Expandovat zde znamená „kontrolovat více peněz“. Díky dostatečnému množství financí lze investovat, inovovat a rozšiřovat nabídku. To je potřeba ke zvládnutí konkurence. Vlastnictví velkého objemu peněz pak slouží k uskutečňování požadovaných změn a změny poskytují více tržních příležitostí. Bohužel se tohle všechno děje v prostředí s omezenými zdroji (Keller, 1993: 14-15).

Díky neustálému bohatnutí společnosti budou bohatí stále více a více bohatnout a na chudé by měl zůstat alespoň nějaký díl tohoto bohatství. Ekonomická perspektiva slibuje zvýšení úrovně všech, tento princip je však velmi nerovnoměrný, jelikož rozvojové země jsou stále závislé na těch vyspělých, a i když je jim nabídnuta pomoc, jsou tyto státy nuceny za pomoc zaplatit. Podle odborníků tak nemůže k vytyčenému cíli dojít, protože vyspělé státy budou nadále vykořisťovat ty chudé a nikdy se jim nepodaří vymanit z onoho područí (Keller, 1993: 16).

Zároveň s tím nabízí ekonomický směr i vyřešení environmentální otázky, a to opět nabytím bohatství, které zajistí záchranu přírody pomocí nově získaných financí. To by teoreticky mohlo být řešením krizové situace, peníze se ale do ochrany životního prostředí příliš neinvestují. Ekonomové vycházejí z předpokladu, že dopad lidských ekonomických činností na životní prostředí je pouze nepatrný, a proto je i nadále více investováno do jiných oblastí společnosti. Jan Keller tuto skutečnost shrnuje tvrzením, že „naše civilizace začala přechodem od agrární ekonomiky k ekonomice průmyslové žít dalekosáhle na dluh“ (1993: 8).

Další významnou dimenzí příčin ekologické krize je vznik a postupné rozšíření průmyslové společnosti po celém světě, která se dá označit jako první globální civilizace. Ta se formuje od 18. století a mezi typické znaky takové společnosti se řadí průmyslové technologie produkce, komunikace, dopravy, distribuce produktů, globální ekonomický systém a idea pokroku (Stáhel, 2016: 105-106). Průmyslová společnost nahradila tu agrární, a to především pomocí procesů industrializace a urbanizace. Právě ty umožnily zrychlení společenských procesů a aplikaci růstu do různých sektorů společenského systému (Suša a Stáhel 2016). Industrializace dala

vzniknout komplexnější dělbě práce a rozšířila mechanizovanou výrobu namísto té ruční. Lidé se začali hromadně přemísťovat do měst, kde mechanizovaná produkce vzrůstala a s ní vzrůstal i počet obyvatel (Johnston, 2009). Především ale tyto procesy umožnily rozvoj vědy a techniky, včetně techniky komunikace, řízení a organizace. Tím byly spuštěny také procesy ekonomické, sociální a ekologické, jež v důsledku v současné době vedou k hospodářské a environmentální krizi (St'ahel, 2016: 115).

Fenomén, který je důsledkem rozrůstajícího se kapitalistického systému a bohatnutí lidí, se nazývá konzumerismus. Konzumování je podle Ericha Fromma nejzásadnější formou vlastnění. A vlastnění (hmotných i nehmotných) statků se stalo hlavním ukazatelem úspěchu člověka. Konzumerismus spočívá v neustálé spotřebě, protože to, co bylo již spotřebováno, přestává jedince uspokojovat, a vzniká tak nikdy nekončící řetězec konzumu. Jednoduše řečeno, tato touha pramení z absence možnosti kontroly nad svým životem, což se může jevit jako příliš silné tvrzení. Naprostá většina obyvatel vyspělých států je zaměstnána ve státních či soukromých firmách, kde je chod podřízen pravidlům, která zaměstnanci sami neformují ani neřídí. Velkou část svého času tedy věnují činnostem, jež nemohou ovlivnit, čímž se rodí jistá míra odosobnění. Co ale jednotlivci ovlivnit mohou, je vlastnictví konzumních statků, kde si vynahrazují absenci moci a realizují se ve svých malých světech konzumu. Nadprodukce zboží a statků tak pomáhá rozvoji konzumu, který ale není jen důsledkem chybějící kontroly, je totiž zároveň jednou z příčin ekologické krize. Navzdory tomu, že nadprodukce a extrémní konzumní chování vyhovuje obyvatelům a mnoha odvětvím společnosti, a také přímo souvisí s možností expanze lidského druhu, zcela zásadně nevyhovuje životnímu prostředí (Keller, 1993: 24-29).

Jak bylo naznačeno výše, problém růstu lidské populace má původ v produkovaní a kumulování nadprodukce. Tato strategie pochází z dob nedostatku, kdy měli lidé obavy o zachování jejich druhu a kdykoliv to bylo možné, nahromadili více potravy, než byli schopni zkonsumovat a na většině osídlených míst pak docházelo nejen k zabezpečení této potřeby, ale také k extrémnímu zalidnění. Růst populace se ale stával rychlejší, než schopnost zajistit si dostatečné množství obživy, což bylo

řešeno územní expanzí, kdy lidé začali osidlovat neobydlené oblasti kvůli další produkci potravin. Je nutno říci, že pro lidstvo byl kromě dostatku potravinových zdrojů také nezbytný reprodukční potenciál, protože společnosti, které ho neměly, zanikly. Zlom ale nastal v momentě, kdy se tento princip z původního shromažďování týkajícího se pouze potravy, rozšířil i na všechny ostatní typy produktů a služeb. Jejich současná nadprodukce, kumulování a konzumace totiž ústí v globální environmentální krizi (St'ahel, 2016: 118-121).

Pokud bychom se měli posunout k hlubšímu porozumění vzniklé krize, členové frankfurtské školy a autor Oleg Suša ukazují na, podle nich jednu z hlavních příčin a tou je problém panství člověka nad přírodou – tedy nadřazený vztah společnosti nad přírodou. Tím je myšleno, že panství je jakýmsi všeobecným rozumem společenského vývoje. Ovládání přírody je stále spjato s ovládním člověka a příroda je zvěcnělou součástí světa prostředků a nástrojů. Produkce a spotřeba a další dimenze moderní civilizace si podřizují člověka i přírodu za doprovodu rozumu, který tento proces legitimizuje. W. Leiss tvrdí, že vznik moderní vědy je spojen s nereálnou vizí „lepší“ společnosti, přičemž z její strany dochází k oponování a kontrole přírody, která slouží jako nástroj panství lidí nad lidmi (Suša, 2016: 25).

Za hlavní společenskou příčinu ekologické krize je v konečném důsledku modernizace brán konfliktní vztah mezi přírodou a společností. Dokud budeme přírodu považovat za samozřejmý a nezničitelný prvek naší civilizace, zatlačovat ho do pozadí a upřednostňovat jiné oblasti života, nebudeme nikdy schopni environmentální problémy vyřešit (Keller, 1993).

Za jiný důsledek sociální a environmentální krize se dá považovat systémová závislost „aktérů v ekonomice, zemědělství, právu a politice“ (Beck, 2004: 42) a jednotlivců, kteří jsou těmto aktérům moci podřizeni. Otázkou je, kdo má hlavní zodpovědnost za činnosti ohrožující jak životní prostředí, tak společnost. Zdálo by se, že při vysoce diferencované dělbě práce, bude odpovědnost záviset na tom, kdo výsledné rozhodnutí uvádí do praxe a přímo tím danou oblast ohrožuje. Tito jedinci jsou ale nuceni se pravidlům v zájmu svého přežití přizpůsobit.

Odpovědnost tedy spadá spíše na ty, kteří vydávají centralizovaná rozhodnutí a určují podmínky „hry“, na které se jednotlivci stojící na samém konci koloběhu dělby práce musejí adaptovat. Tím dochází u aktérů moci i u „bezmocných“ jednotlivců ke ztrátě obecné zodpovědnosti, protože každý je zde příčinou i důsledkem. Beck toto pojmenovává jako „*jednání ve vlastní nepřítomnosti*“, kdy člověk či skupina lidí jedná fyzicky, nikoliv však morálně. Všichni aktéři jsou vtaženi do systému, kde nemají příliš na výběr, a tak podléhají zavedenému řádu, který je tímto zároveň legitimizován a reprodukován (Beck, 2004: 42-43). Blíže se tématu odpovědnosti jednotlivců za ekologickou krizi bude věnovat sekce v praktické části práce.

1.2.3 Důsledky působení ekologické krize

V této subkapitole budou představeny negativní společenské i environmentální dopady na naši pozdně moderní společnost. Takovýchto problémů lze nalézt velmi mnoho, tato práce ukáže na společenské důsledky krize týkající se sociálních ohrožení, ekonomiky, politiky, nerovnosti lidí a znečištění obyvatel v environmentálních otázkách. Také budou zahrnuty environmentální dopady, jež bývají dávány do souvislosti především s rozmachem industrializace a globalizace.

Debaty o ničivých zásazích do přírody jsou nadále vedeny a formulovány v rámci přírodních věd, jenže mají veliký význam v oblasti sociální, kulturní i politické. Bez tohoto uvážení se však může stát, že se environmentální diskuze zúží na přírodu bez člověka, na ostatní sféry nebude brán zřetel a moderna bude krátkozrace vnímána jako opozice techniky a přírody, jako pachatel a oběť (2004: 30-31).

Pokud ale uvažujeme o přírodě s člověkem, nejprve je třeba přiblížit globální důsledky v podobě situací sociálního ohrožení – konkrétně ohrožení legitimizace, majetku a zisku (tamtéž: 30). V případě ohrožení legitimizace jde o to, že rizika jsou ospravedlňována výroky, že žádné z nastalých potíží nebyly z počátku plánovány. Beckovými slovy „*Tomu, co nebylo viděno, se také nedalo zabránit: bylo to spoluvyprodukováno s nejlepšími úmysly*“ (2004: 45).

V ohrožení je nejen legitimizace rizik, ale i majetek a zisk. Tyto koncepty, které motivují především korporace a státy, přicházejí do rozporu s tzv. ekologickým

znehodnocením a vyvlastněním, které nemusí nutně ohrožovat pouze naše životy a zdraví. Ekologickým znehodnocením a vyvlastněním se příznačně podle názvu pojmu rozumí znehodnocování a vyvlastňování vlastnických práv člověka. K němu dochází v souvislosti s tvrzením, že se Země stává neobyvatelnou. Místa, která jsou již znečištěna nebo úplně zničena, jsou pokládána za bezvýznamná, a pro majitele těchto míst jsou i vlastnická práva neužitečná a bezcenná (2004: 50-51).

Objevuje se zde sociální i ekonomické vyvlastnění, kde *„vše, co ohrožuje život na této zemi, ohrožuje tím i vlastnické a trhem ovládané zájmy těch, kdo žijí z přeměny života a požívatin ve zboží“* (tamtéž: 51). Tímto vzniká systematický rozpor mezi industrializací hnanými zájmy ohledně majetku a zisku a nastávajícími důsledky obou těchto zájmů nejen na životní prostředí, ale právě na sféru sociální a ekonomickou (tamtéž: 51). Podle Ulricha Becka je ekonomický sektor typický přehlížením produkce rizik, jenž má základ v přírodně technické racionalitě zaměřující se výhradně na produktivitu. Zájem o stoupající produktivitu podněcuje logika produkce bohatství (2004: 80).

Na Beckovo stanovisko navázal Jan Keller, který považuje mechanismy tržní ekonomiky za hlavní příčiny krize a jeho postoj k nepřetržitému růstu byl objasněn v jedné z předešlých subkapitol. Dále tvrdí, že ekonomický systém nemůže zajišťovat trend stability nebo udržitelnosti, ale má pouze dvě možnosti vývoje – neustálý růst a naprostý kolaps (Keller, 1993).

Kdyby se ekonomický sektor měl snažit o dosažení stabilního stavu jiným způsobem, než ekonomickým růstem, nabízí se zde možnost půjčky, a to s nevyhnutelnými úroky. Ta může podnikům, firmám a korporacím na určitou dobu postačit, ale pokud neporoste ekonomika daného státu, firma též neporoste, tím pádem nebude moci splácet předeslané úroky, ani navyšovat ceny svého zboží a postupně bude z trhu vytěsněna. Úroky lze platit z vydělaného zisku, tím si ale firma bere možnost dále investovat. A jestliže neinvestuje, snižuje své šance na trhu, jehož základem je princip konkurenceschopnosti. Jde tudíž o výběr mezi krachem nebo pokračujícím růstem za cenu produkce rizik (1993: 14-15).

Z ekonomické expanze profituje i stát, a to v podobě více příjmů z daní, díky kterým investuje a získává více vlivu uvnitř i navenek země. Naopak pokud dojde k poklesu ekonomiky, což způsobí pro státní aparát více výdajů na sociální zabezpečení pro lidi, kteří na trhu nejsou tolik úspěšní a velmi pravděpodobně kupují méně a méně. Tím se daně z obrátu snižují a stát je následně nucen si peníze půjčit, čímž se zadluží, a tak vzniká neřešitelný koloběh těchto událostí (tamtéž: 15).

Podle ekonomů a politiků, kteří nepřipouštějí kolaps ekonomiky (natož životního prostředí), *„může být alternativou ekonomického růstu pouze zadlužení, hospodářská deprese, nezaměstnanost, úpadek obchodu a zvýšené sociální napětí“* (tamtéž: 15). Tady lze jasně nalézt předpoklad, že vyrobené zboží a akumulace zisku má větší cenu jak samotná příroda. Právě proto bude ekonomický růst možný pouze do doby, kdy bude příroda schopna absorbovat znečištění a poskytovat nám svoje (limitované) zdroje nebo do doby, než lidé přehodnotí svůj přístup k životnímu prostředí (Keller, 1993: 20).

Oleg Suša tuto problematiku pojmenovává jako krizi systému panství globálního kapitalismu. Ta spočívá v potřebě akumulace kapitálu a čerpání dalších zdrojů, což ústí v krizi státu a vládnutí. Původně očekávanou schopností globálního finančního kapitálu je, že dokáže kontrolovat nejistoty států a obyvatel. Předcházení nejistotám a vládnutí pomocí kapitálu se ale mění na vládnutí pomocí krize a to směřuje proti samotnému systému panství globalizovaného kapitálu. Globalizovaná cirkulace kapitálu vyzývá k účasti na světovém trhu nejrůznější lokality, přitom je ale připravuje o jejich vlastní zdroje ať už v podobě surovin, energie, kultury nebo poškozováním zisků jiných účastníků. Kapitál zkrátka pojídá kapitál (Suša, 2016: 89-90).

Systém zachování nadvlády řídicí svět pomocí krize je neudržitelný a místo toho, aby nejistotu odstraňoval, ji prohlubuje. Hromaděním kapitálu vyvlastňuje většinu obyvatel na úkor menšiny a globálně stupňuje sociální i ekologickou nespravedlnost. Zároveň je ohrožením mnohostranná závislost současného světa a globální akumulace přírodních devastací, což v obyvatelích navozuje uvědomění si

konečnosti Země. Úkolem politiky je pak rozklíčovat vzájemné obviňování aktérů v různých pozicích moci, přičemž hlavními důvody krize jsou shledávány nedostatečná odpovědnost ohledně procesů akumulace kapitálu nebo organizovaná nezodpovědnost států v rámci šíření konzumerismu u občanů (Suša, 2016: 91-92).

Témata, která dříve nebyla možná politickou mocí ovlivnit, dnes naopak stojí pod jejím přímým vlivem. Začínají se stírat hranice mezi politickými a nepolitickými tématy. Předmětem debat už nejsou čistě politické oblasti jako například sociální zabezpečení lidí, ale také ty nepolitické, které v konečném důsledku souvisí s naším přežitím. Beck je pojmenovává jako debaty o „*odstraňování příčin ohrožení v samotném modernizačním procesu*“ (Beck, 2004: 103). Záležitosti spojené s výrobou a distribucí zboží, které mělo dříve na starost vedení daných podniků, nyní spadají do kompetencí politiků, jelikož se z nich staly záležitosti celospolečenské (2004: 104).

A právě politické, ekonomické, sociální či vědecko-technické instituce jsou zásadními producenty celospolečenských nerovností a nejistot. Prvotním článkem v řetězci postupující krize je ekonomický systém zaměřený na profit, ze kterého pramení sociální nerovnosti a nerovnoměrná tvorba rizik. Celoplanetární riziko je pak výsledkem vzájemného působení různých krizí mezi sebou (Suša, 2016: 65). Do dalších důsledků patří například nedobrovolná migrace, ekologický stres, absence sociálního a kulturního rozvoje, snížení sociální i environmentální bezpečnosti, nezaměstnanost či chudoba (2016: 16).

Diskuze o odpovědnosti výše uvedených institucí je problematická. Společnost zde můžeme obrazně chápat jako laboratoř ovládanou mocnými, ve které nikdo nenes zodpovědnost za provedené „experimenty“ mající obvykle soukromé zájmy, ne veřejné. Lidem jsou odpírány tradiční i moderní jistoty a musejí nedobrovolně žít v prostoru plném rizik. Suša situaci pojmenovává jako „institucionální vakuum“, kde schází civilizační odpovědnost za důsledky vytvořených rizik (2016: 61-62).

Jako řešení proti devastaci přírody těžebním průmyslem byly vydány sliby o udržitelném rozvoji v podobě zdražování cen zdrojů naší planety (energie,

potravin, suroviny). Zvýšení těchto cen výrazně nepomohlo, naopak to podnítilo ke zdražování těžby, tedy k vyšším ziskům těžbařského odvětví (Suša, 2016: 72). Zde můžeme pozorovat zárodek problému, kterému se věnuje tato subkapitola, a to vzniku sociálních problémů jako je *„zdražování nákladů výrobní ekonomiky, nechuť soukromého kapitálu investovat do produkce a zaměstnanosti, omezování pracovních příležitostí a pokles řad zaměstnaných lidí (...), růst sociálně-ekonomických nerovností a růst rizika sociálních konfliktů“* (tamtéž: 73). Blíže bude rozebrána (ne)zaměstnanost a případná chudoba.

Tím se opět dostáváme k naplňování podmínek globálního kapitalismu, pro který jsou krátkodobé a rychlé zisky stěžejní. Ekologické plundrování přírody a nezaměstnanost mají stejnou příčinu a tou je nesoulad mezi menšinou řízenou oligopolní strategií velkých firem, které rozhodují o přerozdělování zdrojů planety a získávají majoritní podíl veškeré nabídky trhu, a které častokrát stojí před riziky vytvořenými právě korporacemi a musí se s nimi vypořádávat. Růst cen zdrojů tedy nevede ke tvorbě úspor, a ačkoliv se industrializovaný svět rozrůstá, nezaměstnanost v tichosti roste a kvalita lidské práce nestoupá. Namísto toho sílí konzumeristické a umělé potřeby, kterým jsme podle Suši propadli v ideologii odcizeného individualismu. Podle ní dosahujeme díky konzumerismu falešnému ideálu dobrého a svobodného života, což má být náhrada za odcizenou práci popisovanou k subkapitole o konzumerismu. Toto ale částečně popírá nárůst nerovností právě v oblasti práce, kdy roste nezaměstnanost, chudoba či sociální vyloučení (2016: 73-74).

Práce by měla být sférou pro *„uspokojování lidských potřeb seberealizace, lidské tvořivosti, komunikace, etické a solidární obnovy sociálních vztahů“* (2016: 70). Dlouhodobá nezaměstnanost je indikátorem sociálního rozkladu, kde pozorujeme faktory jako pokles životní úrovně, ztráta pracovních návyků, neschopnost sociálního začlenění či pokles důvěry ve vládu a nezáměr o aktivní nebo pasivní politickou účast. Varovným znamením je též nezaměstnanost mladých lidí s vysokoškolským vzděláním, kde klesá hodnota živé práce, dochází k inflaci vzdělání a naráží se na pomyslné limity současného kapitalismu. Nepomůže ani

umělé vytváření pracovních míst, které mají za úkol na oko vylepšit statistiky nezaměstnaných (2016: 71-72).

Bohužel existují i skupiny lidí, kteří jsou vyloučeni z „ekonomické společnosti“, protože jsou z hlediska kapitálu neužiteční jako pracovní síly i jako spotřebitelé. Takové skupiny žijící například na zdevastovaném území či ve slumech jsou vyloučeny z práce i sociálních služeb a častokrát končí v područí chudoby (2016: 80). To poté vede k tomu, že se odvracejí od státních institucí, které jim poskytují stále menší a menší podporu, a oni tak ztrácejí důvěru k celému systému (Keller, 1993: 35). S principem globálního kapitalismu, kdy se hodnota práce omezuje na finanční bohatství, dochází k poškození živé práci lidí i přírodních zdrojů a cena surovin převyšuje cenu zdraví obyvatel i planety (Suša, 2016: 82).

Právě v tomto paradoxním a rozporném nastavení společnosti, v němž přírodní zdroje nemají zdaleka takovou hodnotu jako nahromaděný kapitál, má zárodek environmentální devastace. Přírodní neobnovitelné zdroje nejsou dostatečně chráněny, jelikož z ekonomického úhlu pohledu je dopad lidských aktivit na přírodu jen nepatrný, navzdory tomu, že víme, že se tyto zdroje neregenerují. To umožňuje především využívání fosilních paliv (ropy, uhlí a zemního plynu), a též různých sloučenin chemikálií (hnojiv, pesticidů, herbicidů či osiv), jejichž přesné složení díky všemožným kombinacím ani neznáme, stejně tak jako neznáme výši jejich škodlivosti nebo rozsah odpadu, který chemický průmysl vyprodukuje (Keller, 1993).

Výše zmíněné typy fosilních paliv způsobují nejfatálnější nežádoucí účinek – skleníkový efekt, při němž dochází k nárůstu oxidu uhličitého, oxidu dusného, metanu, vodní páry a dalších plynů v atmosféře, což podporuje globální oteplování planety. Na to se snaží poukázat i mladá aktivistka Greta Thunberg, která varuje, že pokud neudržíme globální oteplování pod hranicí 2 °C, budeme čelit katastrofickým scénářům. S naléhavostí tvrdí, že pokud se do té doby neuskuteční zásadní a trvalé změny, zejména snížení emisí oxidu uhličitého alespoň o 50 %, kolem roku 2030 se spustí nezvratná řetězová reakce, kterou již nebudeme moci

kontrolovat a s velkou pravděpodobností zanikne podoba civilizace tak, jak ji dnes známe (Thunberg, 2019).

Na prohlubování globálního oteplování se mimo jiné podílí masivní kácení deštných pralesů pro vysoký, ale krátkodobý zisk. Toto kácení probíhá v extrémních rozměrech a dá se na něm názorně ukázat rychlost ekonomického růstu, který již dávno předstihl rychlost regenerace přírodních zdrojů. Stejně tak jako ubývají masy lesů, ubývají i masy rostlinstva, bez kterých se dostatečně neredukuje oxid uhličitý v atmosféře a skleníkový efekt zrychluje. Zbytek rostlinstva pak ohrožuje rostoucí intenzita ultrafialového záření, což opět urychluje skleníkový efekt, nárůst oxidu uhličitého, úbytek kyslíku a větší pravděpodobnost vzniku plošných požárů vyschlé půdy, které dále ničí ozónovou vrstvu, kvůli čemuž roste ultrafialové záření. Zdá se to jako koloběh, ze kterého nelze vystoupit, a i proto často vznikají jakési zastírací strategie, které mají navodit pocit, že je vše pod kontrolou (Keller, 1993).

Protože počet lidské populace stále stoupá a s ní i její spotřební nároky, jsou vymyšleny a uplatňovány strategie na snížení produkce a spotřeby surovin, jako je například přesun výrobních kapacit především z Evropy a Severní Ameriky do jiných částí světa, kde existuje environmentální legislativa jen částečně nebo vůbec neexistuje. Tato strategie se ale jeví jako zcela mylná. Nemá totiž požadovaný efekt, ale přesně opačný, jelikož s přesunem rostou výdaje na dopravu, jejich náročnost tak zvyšuje průmyslový odpad a především znečištění ovzduší (Sťahel, 2016: 111).

Obrovské energetické a environmentální výdaje na dopravu způsobuje také masivní turismus, kvůli kterému rostou přepravní kapacity (letecké, lodní, silniční i železniční). Nejvíce trpí cestovní destinace, kde kvůli turistice docházejí zdroje vody a roste množství odpadu a znečištění přírody. Navíc se v těchto místech buduje turistická infrastruktura (např. hotely, aquaparky, sjezdovky, vleky, lanovky atd.), která je opět finančně i energeticky nákladná a dále ničí životní prostředí (Sťahel, 2016: 110).

V celkovém důsledku těchto vlivů tak dochází ke změně klimatu, kterou Rámcová úmluva OSN o změně klimatu definuje jako „*jakoukoliv změnu klimatu, která je*

vázána přímo nebo nepřímo na lidskou činnost měnící složení globální atmosféry a která je vedle přirozené variability klimatu pozorována za srovnatelný časový úsek.“

Beck (2004: 29) upozorňuje na průmyslové výrobní síly produkující vedlejší důsledky v podobě síly destruktivní, které přesahují vnímání člověka a jsou často neviditelné. Jako ta nejpokročilejší síla je Beckem interpretována radioaktivita, ale řadí se sem také *„škodlivé a toxické substance ve vzduchu, vodě a potravinách a s nimi související krátkodobě a dlouhodobé důsledky pro rostliny, zvířata a lidi“*.

Ačkoliv již několik let probíhají v hojné míře environmentální osvěty, které mají za úkol lidstvo varovat, i ony se podílejí na tom, že lidé jsou k ekologické krizi apatičtí a méně citliví, jelikož mají pocit, že jako jednotlivci nemohou nic dělat, a tak si na tento typ výstrah raději zvykli. Keller (1993: 8) doslova říká, že *„jsme si zvykli žít ve stínu katastrofy“*.

Greta Thunberg naopak tvrdí, že lidé o ekologické krizi vědí pramálo, nevědí, jaké dopady mají jejich každodenní životy na životní prostředí a jak rychlé změny je třeba provést, proto se chovají stále stejně. Podivuje se ale nad tím, že ačkoliv existují oficiální závazky vlád z celého světa na řešení krize (např. Kjótský protokol nebo Pařížská dohoda), téměř žádný politik ani média o nich nemluví, i když je jasné, že musejí fungovat globálně. To konkrétně znamená, že *„bohaté země musí snížit emise na nulu do šesti až dvanácti let, aby lidé v chudších zemích mohli zvýšit svůj životní standard vybudováním infrastruktury, jakou máme my“* (Thunberg, 2019: 225).

1.2.4 Návrhy řešení ekologické krize

Tato subkapitola se věnuje možným pokusům o nápravu současného stavu rizik, který není dlouhodobě udržitelný, a to jak pro zachování funkce ekosystému Země, tak pro společné bezkonfliktní soužití jejích obyvatel. Hrozby a rizika, kterým lidstvo čelí a čelit bude, jsou bezprecedentní, nelze se tedy opírat o žádné zkušenosti či filozofické koncepce. Autoři, které v této práci zmiňují, přesto přicházejí s několika různými návrhy na řešení ekologické i sociální krize.

Jan Keller (1993: 34-35) spatřuje problém v národních státech, jelikož centralizovaná státní moc státu podřizuje menší regiony svým potřebám, manipuluje s jejich vlastními potřebami a uměle zvyšuje vzájemnou mezi-regionální závislost, a také závislost všech na centru. Na druhou stranu stát nedokáže zajistit potřeby všech obyvatel z vlastních zdrojů, takže je získává od jiných států, čímž se samotný stát stává nesoběstačným. Lze dokonce tvrdit, že je nefunkční, protože nedokáže zajistit spolehlivou ochranu svým občanům, a to především kvůli narůstající moci nadnárodních společností. Státní moc zůstala v rukou národního státu, ale ekonomická moc se dostala na mezinárodní úroveň do nadnárodních korporací, a má tak možnost využívat světové zdroje, což vlády národních států nejsou schopny korigovat. Nadnárodní firmy se mohou tvářit jako, že vytvářejí nová pracovní místa, ve skutečnosti je ale rozmisťují po celém světě se záměrem snížení mezd a nákladů na ochranu zdraví a životního prostředí.

Keller v jeho kritice moderního státu říká, že *„...dnešní forma státu vznikla jako pokus o řešení specifických problémů Evropy na počátku novověku, problémy, s nimiž je lidstvo konfrontováno dnes, se radikálně změnilo“* (tamtéž: 35). Těmito problémy jsou rozuměny globální ekologické problémy, kde státy nepůsobí jako vhodné útvary k jejich řešení. Spíše způsobují nové mezinárodní konflikty, které jako vedlejší účinek ničí přírodu (1993: 36).

„Úkolem států je sloužit primárně svým občanům, a nikoli soukromým podnikům, což znamená posilovat podporu veřejného sektoru distribuce veřejných služeb a kolektivních hodnot (kam také patří zdraví a bezpečné životní prostředí)“ (Suša, 2016: 84).

Paradoxem dnešní moderní demokracie je, že se snaží legitimizovat a kontrolovat centralizovanou moc, která se ale jeví jako zcela nedemokratická. Demokracie se vyznačuje (nejen) hodnotou svobody, ta se však smrštila na „svobodu volby“, kdy se jedinci mohou rozhodovat mezi alternativami, ale nemohou se spolupodílet na jejich tvorbě. Skutečná svoboda by měla umožňovat podílet se na podobě těchto alternativ, což se neděje (Keller, 1993: 36-37).

Proto řada autorů, včetně Kellera, přichází s návrhem decentralizace moci (Keller, 1993). Tou se rozumí „proces, při kterém dochází k přenesení určitých aktivit z jednoho centra do více částí“ (Linhart a spol., 1996: 850). Jinak řečeno má decentralizace za úkol přerozdělit pravomoci o rozhodování z centra a jeho ústředních orgánů na nižší orgány, které pak už nebudou závislé na nařízeních centra. Odborníci se shodují na tom, že dříve či později budeme jako společnost na tuto alternativu nuceni přistoupit, neshodují se však na její podobě a míře aplikovatelnosti. Nedá se nepředpokládat, že by decentralizace proběhla shora, protože tato alternativa se neslučuje se zájmy lidí, kteří mají danou moc shora něco učinit (Keller, 1993: 62-63).

Decentralizace bude moci proběhnout, jen pokud se bude společnost snažit dodržovat určité zásady. Ekologové tedy vyslovili několik obecných principů, kterými by se měla budoucí společnost řídit, například Richard Douthwaite se zaměřuje na ekonomiku bez růstu a navrhuje za prvé, že „budoucnosti je nutno přisuzovat stejnou váhu jako přítomnosti“. To znamená, že musíme jednat tak, jako bychom v budoucnosti už žili a viděli následky našich činů, které si v současnosti plně neuvědomujeme. Za druhé říká, že musíme „zájmy druhých oceňovat stejně jako své vlastní zájmy“. To by například znamenalo, že všichni znečišťovatelé budou povinni poskytnout náhradu všem, komu bude způsobena jakákoliv újma, což by mohlo vést ke zborcení chemického a průmyslového odvětví. A za třetí „uznat, že některé věci prostě nejsou na prodej a nelze je zaplatit penězi“. To bychom pak ztratili iluzi o tom, peněžní sankce může vyrovnat naše devastování přírody (Keller, 1993: 63).

Také přímo spojený s decentralizací je návrh ohledně větší lokální soběstačnosti. Státy závislé na zahraniční pomoci, zdrojích a investicích se nemohou chovat udržitelně, nýbrž podřízeně, jelikož jejich vývoj závisí na vývoji jiných států. Keller (1993) navrhuje závislým státům spoléhat se na vlastní kapacity a zdroje a neupínat se na prosperitu slibovanou vyspělými zeměmi. Zásadní je totiž udržet kapitál v lokálních prostorech, kdy je potřeba zabránit v odlivu zisků z lokalit. Je proto nutné se zaměřit na „lokální domácí investice, na budování diverzity ekonomik

a diverzifikace zemědělství, na podporu venkova a rozvoje zaměstnanosti“ (Suša, 2016: 82).

Důraz na lokalitu klade i Oleg Suša, ovšem ve smyslu obrany původních kultur. Hovoří o tom, že environmentalismus se nemůže opírat pouze o vědecké expertizy, ale musí zahrnout i zkušenost lidí, kteří se nacházejí přímo ve zdevastovaných oblastech, a dopadá na ně nerovné rozdělování rizik. Říká, že by nahromaděné vědění o této problematice mělo napomáhat zájmům široké veřejnosti více než doposud a environmentalisté by měli více kooperovat s *„občanskými hnutími za práva etnických skupin, žen či lokálních kultur“* (2016: 56). Výsledkem by mohlo být komplexnější pochopení problému a následné demokratičtější vyjednávání jeho řešení.

Suša dále mluví o ekologické modernizaci, ve které podle něj nestačí ekologizace sociálního, kde se ekologické problémy řeší pomocí začlenění ekologie do existujících sociálních systémů, což se projevuje zneužíváním nálepky „eko“ všude tam, kde to firmy uznají za vhodné. Jako schůdnější řešení se jeví socializovat ekologii, tedy sloučit otázky o ekologické krizi s otázkami *„o odpovědnosti, demokracii, sociální spravedlnosti, o roli techniky ve společnosti a o změnách společnosti a existujícího sociálního upřádání (včetně globálního)“* (2016: 58).

Tento návrh by mohl přinést celospolečenskou diskuzi, která by přesahovala politické a ekonomické zájmy, ale to za předpokladu, že se změní mocensko-institucionální povaha vládnutí a vznikne větší rovnost v distribuci bohatství a omezených zdrojů. K tomu vše je podle Suši zapotřebí politické vůle spolupracovat a spojení *„síly kapitálu, politických a mocenských elit, států a obyvatel této planety“* (2016: 94).

Nakonec se nabízí vrátit se k těm, kteří na ekologický problém ukázali jako jedni z prvních, jelikož i oni vyslovili návrh na změnu. Východiskem manželů Meadowsových je regulace v oblasti nárůstu obyvatel, kapitálu, spotřeby zdrojů a intenzity znečištění, kterou nazývají koncepcí globální rovnováhy. Ta by se měla projevovat přesunem *„ekonomických aktivit do oblasti služeb, zvýšením vzdělanostní úrovně, obohacením duchovního života a širokým osvojením si kulturních hodnot“*

(Rounová, 2008, 90). Ideálním výsledkem by měl být stav, kde budou uspokojeny základní materiální potřeby všech lidí, kteří budou mít i rovné příležitosti pro prosazení vlastního potenciálu. Strukturální změna je pro řešení obou krizí nezbytná, nicméně aby docházelo k rozšíření povědomí o problematice životního prostředí a přeměně hodnotové orientace, je zapotřebí také změna individuální, čemuž se věnuje praktická část práce.

2 METODOLOGIE

2.1 Cíl výzkumu, metoda výzkumu, popis vzorku

Na téma ekologie bylo zhotoveno mnoho výzkumů o tom, jak lidé vnímají problematiku změny klimatu a další ekologické podkategorie s ní související, jako je hodnocení stavu životního prostředí, jeho ochrana nebo příčiny a dopady krize. Podstatně méně výzkumů je věnováno tomu, jaký vliv má mezigenerační přenos na posun lidmi vyznávaných hodnot, ačkoliv individuální rovina a zájem jednotlivců o ekologii je stěžejní v krocích podnikaných pro zlepšení stavu životního prostředí a jeho celkové stabilizaci.

Hlavním cílem práce je tedy porovnat mezigenerační postoje současných prarodičů, rodičů a dětí ke krizi životního prostředí a zjistit, zda dochází k pozitivnímu posunu ekologických hodnot. Vedlejšími cíli je pak popsat první setkání respondenta s ekologií, jeho znalosti a postoje k problematice, ochotu (nebo neochotu) začleňování pro-environmentálního chování, pocity z budoucího vývoje, komu přisuzují odpovědnost za dopady krize a možnosti, ve kterých vidí řešení.

Pro výzkum byl zvolen kvalitativní přístup s metodou polostrukturovaných rozhovorů, které poskytují větší prostor pro popis autentické zkušenosti jedinců, jež jsou zkoumány. Kvalitativní přístup se zde inspiruje zakotvenou teorií, která je vhodná pro odhalování subjektivních významů, tedy pro všechno, co chceme sledovat „zevnitř“. Využívá se při studiu *„sociálně-psychologických jevů, jako jsou např. motivace, osobní zkušenosti, emocionální stavy, identita, předsudky, spolupráce a konflikt“* (Mišovič, 2019: 31), což tato práce zkoumá. Vhodnost zvolené metody v podobě polostrukturovaných rozhovorů je spatřována také ve flexibilitě, díky které lze měnit styl, rychlost i pořadí otázek.

Rozhovor využívá základní odrazovou osnovu, tedy topic guide, který se skládá ze čtyř hlavních tematických okruhů – socializace, znalosti a postoje, odpovědnost a

strach, a je dále doplněn jasně formulovanými uzavřenými otázkami, a to proto, aby byla alespoň částečně zachována struktura a data z jednotlivých rozhovorů byla možná porovnat. Zároveň byly v průběhu pokládány otevřené otázky, které volně vyplynuly z konverzace, v nichž mohl dotazovaný explicitně vyjádřit své myšlenky, znalosti a zkušenosti. Neméně důležité byly vytěžující otázky, a to zejména sondující a zjišťující, které umožnily detailní popis jedincovy zkušenosti. Záměrem této metody bylo též minimalizovat efekt tazatele na odpovědi respondentů a poskytnout co největšího prostor pro jejich způsob uvažování a vyjadřování (Mišovič, 2019).

Výzkum se zaměřuje na životní cyklus člověka, který prochází ve svém socializačním procesu několika fázemi, jež se nejběžněji dělí na dětství, mládí, dospělost a stáří. Každá fáze cyklu spojuje osoby, které mají dobově podmíněný styl myšlení a podstatnou část své socializace prožívají ve stejných historických a kulturních podmínkách a souhrnně se označují pojmem „generace“ (Linhart a spol., 1996: 339).

Autorka pracovala se třemi rodinami na Plzeňsku skládající se ze třech generací, z nichž dvě rodiny žijí na vesnici (Jiřina, Gabriela, Jiří a Zdeňka, Michaela, Klára) a jedna rodina ve městě (Jaroslav, Eva, Jindřich). Celkově bylo tedy zkoumáno devět respondentů, kteří byli osloveni pomocí autorčiných osobních sítí a vybráni na základě ochoty k realizaci rozhovoru ohledně nepopulárního tématu, kterým téma životního prostředí je. Všechny rozhovory probíhaly osobně, v respondentům známém prostředí, přičemž dvě rodiny byly dotazovány ve svých domácnostech a jedna na rodinné chatě. Autorka práce si je zároveň vědoma poměrně malého vzorku zkoumaných, jelikož původně byl plánovaný počet respondentů vyšší, ale z důvodu probíhající pandemie a nepříznivé epidemiologické situace v době sběru dat autorce dvě rodiny účast na rozhovoru zrušily, proto se snažila vytěžit maximum ze získaných rozhovorů.

3 PRAKTICKÁ ČÁST

Výzkumná část práce pojednává o životním cyklu člověka a klade si za cíl uvést hlavní proměnné ovlivňující přístup lidí k životnímu prostředí a následně zjistit, zda v tomto přístupu dochází k posunu hodnot mezi generacemi, a to konkrétně mezi poválečnou generací (tzv. Baby boomers), generací X a generací Y. Dále tato část analyzuje dostupné odborné texty a snaží se dát do souvislosti dostupné poznatky z vědeckých textů a výzkumů s výsledky z vlastního výzkumu. V rámci toho je pro porovnání výsledků od respondentů zjišťováno povědomí a znalosti dané problematiky, přijímání nebo odmítání odpovědnosti za své environmentální chování, ochota či neochota v podobě přispění pro-environmentálním chováním, popřípadě jejich konkrétní ekologické činnosti, a také pocity související s krizí.

3.1 Srovnání environmentálních postojů generací

Jak už bylo řečeno v samotném úvodu teoretické části této práce, ústředním bodem v přístupu k otázce životního prostředí je vztah mezi člověkem a přírodou. Podkapitola se tedy nejprve věnuje hlavním faktorům, které tento vztah formují a determinují výsledné environmentální postoje člověka. Za zcela zásadní je považována socializace a tvorba hodnot v ní. Proto jsou porovnávány jednotlivé socializační procesy všech generací, a následně také výše zmíněné kategorie znalostí, odpovědnosti a emocí.

3.1.1 Faktory ovlivňující environmentální postoje

Vztah člověka k přírodě je tvořen od dětství a probíhá celý život. K pochopení jeho souvislostí budou dále představeny stěžejní faktory, které tento vztah formují. Neexistuje jasná shoda na faktorech, které by zcela jistě ovlivňovaly vztah k životnímu prostředí, jelikož ve výzkumu stačí trochu jinak formulovaná otázka či mírně odlišná operacionalizace a výsledky mohou být odlišné. Nicméně se podle výzkumů dá ukázat alespoň na nějaké faktory, které se dají rozdělit do dvou kategorií – faktory vnější a faktory vnitřní (Řeháková, 2001; Krajhanzl a spol., 2009).

Vnější faktory se dají popsat jako ty, které nemůžeme vůbec anebo jen velmi málo ovlivnit. Do těchto faktorů, které mají v rámci ekologických výzkumů prokazatelný vliv na utváření názorů, patří podmínky demografické (věk, vzdělání, povolání, místo bydliště), ekonomické (např. dostupnost ekologických produktů), právní (např. zákonné normy o znečišťování a zacházení s odpady) a životní (fyzické) prostředí (např. dostupnost a kvalita přírodního prostředí, infrastruktura dopravy či občanská vybavenost). Podrobnější popis si zaslouží vnitřní (nebo také sociálně-psychologické) faktory, které jsou vnímány jako významnější – vlastnosti jedince, hodnotová orientace a životní způsob. Zejména bude rozebrán vliv socializace a s ní spojená tvorba hodnot, které se postupně proměňují a jsou vnímány jako klíčové pro posun životního prostředí do středu našeho zájmu (Řeháková, 2001; Krajhanzl a spol., 2009, Krajhanzl, 2014).

Nejčastější sociologické pojetí říká, že socializace člověka je *„celoživotní proces, jehož pomocí se lidé učí přizpůsobovat sociální hodnotám a normám, proces, který umožňuje lidskou existenci díky přenosu kultury mezi generacemi“* (Kabátek, 1994: 71). Socializace se skládá ze dvou složek – socializace osobnosti a socializace lidstva. V socializaci osobnosti se člověk musí přizpůsobit kultuře, aby byl následně schopen jednat a rozvíjet své schopnosti v prostředí, do kterého se narodil. K tomu je žádoucí být konformní a přijmout společností nastavené hodnoty a normy. Cílem socializace osobnosti je sociální integrita a individuální identita.

V primární socializaci je základní socializační institucí rodina (1994: 85). Rodinná socializace probíhá od dětství po mládí a ovlivňuje zejména osobnost jedince. Životní hodnoty a cíle se v rodině rozvíjí a upevňují i v dospělosti, a proto je nezbytné říct, že socializační vliv mají také děti na své rodiče, například pomocí začlenění *„subkulturních hodnot a norem mládeže do rodinného prostředí“* (1994: 86). Rodina je zdrojem formování vlastností a schopností jedince především v předškolním věku, ve školním věku a dospívání na toto místo nastupuje vrstevnická skupina jako další zásadní socializační subjekt. Zde neplatí rodinné příkazy a zákazy, ale dohodnutá pravidla skupiny, na jejichž tvorbě se jedinec podílí, a také má zájem na jejich obhajobě a ochraně. Hlavní rozdíl mezi primární a

sekundární socializací je tedy v absenci dospělé kontroly norem, která je nahrazena ústní dohodou o uznání hodnot a norem dané skupiny (1994: 87).

V industriální společnosti začala být socializace výrazně individuálnější a uplatňuje se nový sociální typ *vnitřně řízeného člověka*. Ten nedodrží normy kvůli tlaku veřejnosti, před kterou by mohl být zahanben, ale kvůli tomu, že si normy a hodnoty osvojil v dětství a cítí zodpovědnost je dodržovat. Je to proto, že proces socializace probíhal hlavně při interakci rodiče a dítěte. Ve společnosti moderní je výsledkem socializace *vnějškově řízený člověk*, jehož konformita je motivována strachem z nepřijetí vrstevnickou skupinou. To vytváří člověka, který je snadno manipulovatelný a konzumně zaměřený. Jako příčina toho lze považovat „*rozvoj výchovně vzdělávacích institucí a celého odvětví kultury a průmyslu pro mládež*“ (1994: 88-89). S rozmachem masové a konzumní společnosti se mimo primární a sekundární socializaci nově objevuje vliv médií. Ty se staly jakýmsi zpřístupněním nových vhladů a poznatků, které byly všem generacím do té doby nedostupné. Média ale bohužel přispívají k omezování bezprostřední lidské interakce a živé komunikace, ať už v mezi rodinnými příslušníky nebo mezi ostatními společenskými skupinami.

Jak bylo řečeno výše, socializace se také týká lidstva, která utváří nové generace přebírající a pokračující v kultuře dané společnosti. To se pochopitelně neobejde bez integrace změn a hodnot od nových generací, které jsou mechanismem společenské změny a modernizace (Kabátek, 1994: 71). Proces přenosu hodnot se nazývá *mezigenerační učení*, prostřednictvím kterého „*získávají jedinci všeho věku dovednosti a znalosti, ale také postoje a hodnoty, a to z každodenních zkušeností, ze všech dostupných zdrojů a všemi způsoby v jejich vlastních žitých světech*“ (Rabušicová a spol., 2012: 164). V rodinném kontextu mezigenerační učení znamená „*jevy a procesy napomáhající obousměrnému (vzájemnému) přenosu poznatků, zkušeností a postojů v rodině*“, které jsou uskutečňované ve společných interakcích rodinného života a generace (dětí, rodičů a prarodičů) se na nich podílejí (Rabušicová a spol., 2012: tamtéž).

Krajhanzl a jeho kolegové (2009: 92-93) ve své studii dokládají, že mezi nejdůležitější vlivy, které respondenti zmiňují, patří „*pozitivní zkušenosti z dětství týkající se kontaktu s přírodním prostředím, rodinnými vzory, učiteli, knihami a médií, environmentálními organizacemi či negativními zkušenosti provázejícími zničení přírodních lokalit*“. V oblasti pro-environmentálního vlivu rodiny respondenti nejčastěji mluvili o vzorech či příkladech předávaných rodinnými příslušníky a tyto zkušenosti datovaly nejvíce do období dětství.

Pokud přejdeme k porovnání socializačního vlivu na ekologické hodnoty u autorky zkoumaných generací, nejstarší generace se shoduje na tom, že v jejich dětství a mládí nebyly dostupné žádné informace, chybělo tedy environmentální vědomí, a ekologie tak nebyla tématem k diskuzi jak v primární, tak v sekundární socializaci. Objektivně vzato ale krize nebyla nikterak viditelná a ani zdaleka v takovém stádiu, ve kterém se nachází v současnosti.

„Doma nám tenkrát asi nic neříkali, o tom se ani nemluvalo. Dřív ani nebylo tolik odpadu, bylo všechno přírodní a mezi náma se to nějak neřešilo. Až tak 30 let zpátky se začalo o něčem mluvit.“ (Zdeňka – generace baby boomers)

„To si ani nepamatuju, že by se řešilo, ve městě asi trochu jo, ale my jsme bydleli na vesnici a tam se to nějak neřešilo, tam ani popelnice nikdo neměl.“ (Jiřina – generace baby boomers)

„Ve škole nám s přírodou nic neříkali, ani popelnice nebyly, všechno se to likvidovalo v rámci rodiny. To nebylo téma na řešení. To byla doba od té kolektivizace teprve přecházející k tomu modernu, tam se to motalo kolem zemědělství, ale ekologie se tenkrát ještě neřešila.“ (Jaroslav – generace baby boomers)

U generace rodičů dochází k mírnému posunu, ale pouze v sekundární socializaci, kde se začíná šířit povědomí o principu recyklování skrze školní sběry, což zmiňují všechny respondentky ve vzorku generace X. Ve sběru papíru probíhaly (a stále probíhají) soutěže ve školách, které představují jednu z nejstarších aktivit spojovaných s environmentální osvětou u nás (Činčera a Kříž, 2019).

„Doma vůbec nic a ani ve škole si nepamatuju, že bysme se zabývali něčím takovýmhle. Babička od nás nic nevyžadovala, dřív se tohle neřešilo. Akorát si vlastně pamatuju sběry, že se sbíral papír, kaštany, byliny a to jsme nosili do školy. Vždycky, když skončila škola, tak jsme dostali seznam, přes prázdniny jsme to museli nasbírat a v září jsme to nosili. A kdo měli nejvíc nasbíráno, tak dostali dárky.“ (Gabriela – generace X)

„Když ono se to dřív tak neřešilo... Jediný to, že se nosil ten papír do školy, sbíraly se ty byliny a různé plodiny. Účelem toho prej bylo, abysme to vyčistili doma, ale třeba i tam, kde pracovali rodiče. My jsme se spíš předháněli, kdo toho bude mít víc, kdo vyhraje. Byla tam komise a předsedové a třídy prostě soutěžily, kdo bude nejlepší.“ (Eva – generace X)

„Tak moje ročníky musely začít třídit odpad, pamatuju si, že od první třídy jsme nosili papír do školy. Sbírali jsme noviny nebo kartony, rodiče nám s tím pomáhali, vozili to do školy a byly v tom i soutěže. Kdo toho nasbírá víc, tak dostane nějakou malou odměnu.“ (Michaela – generace X)

Kontejnery na tříděný odpad nebyly v té době běžně dostupné nebo papír vykupovaly jen sběrné suroviny a pro žáky to často byla jediná příležitost, kdy se dozvěděli, že určité suroviny lze používat znovu. Na sběrech profituje škola a firma sbírající odpad, nikoliv žáci. Ti jsou ke sběru motivováni soutěžním mechanismem, založeným na množství odevzdaného papíru, což obrací smysl recyklace, protože soutěž nenutí žáky odpady minimalizovat, ale navyšovat. Do soutěží se navíc zapojují rodiče, kteří chtějí co možná nejvíce podpořit výsledek dítěte, a tak často vozí nejen domácí odpad, ale i odpad ze svého zaměstnání, z čehož se pak stává závod mezi rodiči (Činčera a Kříž, 2019).

V sekundární socializaci nejmladší zkoumanou generaci sice téma ekologie už nemine, ale všichni respondenti generace Y vypověděli, že se s ním ve škole setkali pouze okrajově, zpravidla jednou za rok při svátku Dne Země, kdy byl náplní úklid v okolí školy a informace, které k tématu obdrželi, měly více informativní než objasňující charakter. V primární socializaci je již standardem třídění odpadu v

rodinách, mimo to ale stále nepřichází dostatek pro-environmentálních impulsů jak od rodičů, tak od učitelů.

„...ve škole si nic moc nepamatuju, možná nějakou jednu hodinu, kterou museli udělat, ale že by nám v tomhle směru chtěli něco předat, to asi ne. Měli jsme Den Země, ale to jsme šli sbírat odpadky a druhý den to tam bylo zas, takže to mě moc nenamotivovalo.“ (Klára – generace Y)

„No tak ve škole jsme měli Den Země a chodili jsme prostě po celé vesnici a sbírali jsme ten odpad všude. Vždycky se nasbíralo několik pytlů. Rodiče nám doma říkali, že máme třídit, že nemáme házet odpadky na zem, že jsou všude koše. Takový ty základy no, ale nic přelomovýho.“ (Jiří – generace Y)

3.1.2 Environmentální postoje generací

Z výpovědí respondentů generace Y je zřejmé, že podle nich zatím neprobíhají dostatečné snahy a aktivity na podporu dlouhodobě udržitelného chování. Existuje totiž několik skutečností, které lidem brání v aplikaci environmentálního chování. Environmentálnímu chování nutně předchází nabytí environmentálního vědomí, jehož vznik podmiňuje několik předpokladů – umět zhodnotit *vážnost environmentálních rizik*, uvědomovat si *souvislosti environmentálních dopadů*, nemít *lhostejný postoj k environmentálním změnám* a přijímat svůj *podíl na environmentální odpovědnosti* (Krajhanzl a spol., 2009: 62). Jestliže člověk takové schopnosti má, je velmi pravděpodobné, že ho to povede k environmentálnímu chování.

Co se týče zhodnocení ekologických rizik, respondenti ze všech generací jsou přesvědčeni, že negativní vlivy lidské činnosti na přírodní podmínky na Zemi mnohonásobně převyšují ty pozitivní. Vážnost a pokročilost krize si připouští dvě respondentky generace X (Michaela a Eva) a jeden respondent generace Y, který to dokládá tvrzením o vyčerpatelnosti vody: *„...co jsem právě vyzoroval v Indonésii, tak my tady hodně plejtváme vodou (...) a ta dochází už teď. Prostě třeba za třicet let tady už ji ani nebudem moct získávat a tím, že je tady jako tolik novejších lidí, tak nevím, co budeme pít, když tady nebude voda.“* (Jindřich – generace Y)

Ti samí respondenti si také dokáží propojit souvislosti ekologických dopadů, což jinými slovy znamená, že si jedinec dokáže propojit své vlastní chování s riziky, které může pro životní prostředí přinášet. Například respondentka Eva mluví o dopadech, které způsobuje konzumní nakupování oblečení: *„...už nenakupuju tu kvantitu, přijde mi to zbytečný, když má člověk milion věcí a pak to stejně nenosí. Stačí se podívat na nějaký dokument, z čeho to vyráběj a co do toho všechno jde, kolik vody se na to spotřebuje, ty chemie co v tom je. A další věc jsou ty strašný podmínky, ve kterých to oblečení lidi vyráběj. My to tady můžem kupovat za nízký ceny, ale tu almužnou, co za to dostanou oni, to je hrozný.“* Ostatní si sice byli vědomi globálního rozměru, který krize má, ale jeho následky nespojovaly se svým chováním, což může být značná překážka pro změnu svých návyků (Krajhanzl a spol., 2009).

Podmínkou, ale i překážkou ke vzniku environmentálního chování je nezbytnost přijmout podíl odpovědnosti na environmentálních změnách, proto byla právě odpovědnost jednou z hlavních zkoumaných kategorií. *„Přisuzování environmentální odpovědnosti vyjadřuje, komu jedinec připisuje morální odpovědnost za ty následky svého environmentálního chování, které si uvědomuje“* (Krajhanzl a spol., 2009: 65). Jedinci se musí rozhodnout mezi svým vlastním prospěchem nebo prospěchem celku, čímž se dostávají do tzv. sociální pasti, protože součet osobních dopadů chování jednotlivců má fatální dopady na úrovni celku (Krajhanzl a spol., 2010: 13). Pokud si toto člověk uvědomuje, pravděpodobně odpovědnost přisuzuje sám sobě, pokud ne, přesouvá ji jinam, zpravidla na politiky, ekonomický a státní systém, nadnárodní firmy, elity nebo většinou společnost (Krajhanzl a spol., 2009: 65).

Zástupci poválečné generace odpovědnost delegují na státní orgány, nejčastěji na vládu, a dva respondenti dodávají, že je potřeba také sociální kontrola občanů, konkrétně mechanismus finančních postihů za porušení zákonů, které by měly v oblasti ekologie vznikat. Například Jaroslav připouští, že by lidé měli převzít zodpovědnost sami za sebe, ale dodává, že: *„... řešit by to měly státní instituce. Sice se říká, že by měl každý začít sám od sebe, ale když nad tebou nebude bič... Já tvrdím, že teď je ta naše společnost velice rozmazlená. Dycky si myslím, že je lepší, když je nějaký bič nad lidem. Jinak si dělaj, co chtěj, a jsou rozjívený.“* To samé tvrdí Zdeňka,

kteřá mluví o Norsku, kde jsou podle ní lidé zodpovědnější: „Ale je možný, že tam za to maj holt postihy a ty lidi si na to daj pozor, tady nic takovýho není a lidi si z toho dělaj akorát srandu. Řeší to, až když dostanou přes prsty a musí něco zaplatit, jakmile se lidem sáhne na peníze, tak je to nejideálnější řešení. Domluvou se nic nevyřeší, chce to finanční postihy.“ Respondentka Jiřina si myslí, že jednotlivci nemají pro změnu dostatečnou moc a říká, že řešit ekologické problémy, by měla vláda: „... ty, co to maj ve vládě tu ekologii na starost. My s tím neuděláme stejně nic. Můžem si stěžovat, ale oni si stejně dělaj, co chtěj.“

Nejstarší generace se tedy vyznačuje přesunem odpovědnosti na státní systém. V generaci X toto přesouvání nejprve pokračuje, respondentka Gabriela řešení krize přesouvá opět na vládu, když říká: „... vláda by se o to měla postarat. Jsou tam od toho, berou peníze za to. Měli by se o to brát, oni jsou tam od toho zodpovědný.“ Nicméně zbylé dvě respondentky nevidí situaci tak jednoznačně, jelikož Michaela ukazuje na kolektivní vinu, ve které vidí odpovědnost jak na straně jednotlivců, tak na straně aktérů u moci, jimž jsou jednotlivci v systému podřízeni.

„Ono to je těžký, protože si za to můžeme jak my, tak všichni, co jsou nahoře, co o tom rozhodnou. Ty rozhodnou, že se tady postaví továrna na chemikálie a my s tím stejně nic neuděláme. Myslim, že jednotlivci na to nestačí. Ale určitě bysme měli táhnout za jeden provaz a snažit se, aby ekologie byla lepší. Když budeš mít 100 lidí a z toho bude třídit jenom 10 lidí a 90 lidí se na to vyprdně, tak je to málo a k ničemu. Všichni by se na tom měli podílet, otázka je, jestli to bude stačit.“

Eva jako první z dotazovaných přijímá odpovědnost a řešení neshledává v tzv. rozptýlení odpovědnosti, kdy se vzhledem k množství aktérů odpovědnost v celku ztrácí (Krajhanzl a spol., 2010), ale naopak si myslí, že by ji měli přijmout všichni a extra důraz při tom klade na rodinnou (případně školní) výchovu, která by měla dětem vštípit ekologické hodnoty.

„No, jasně, člověk si řekne, že jako jednatlivec s tím nemůže nic udělat, ale když si tohle řekne každej, tak neudělá nikdy nikdo nic. Tak aspoň přispět nějakou malou věcí, a když každej udělá malou věc, tak z těch hodně lidí, co nás je, je to pak velká věc. Ale to je všechno v tý rodině, musí začít ta rodina. Já jsem k tomu došla až

pozdějc, takže jsem Jindrovi dřív nic neříkala, ale on k tomu pak taky dospěl. Myslím, že když to rodiče budou říkat těm dětem, tak to ten člověk v sobě už má a nepřestane. Základ je rodina a pak ve škole, tam jsou děti celý dny. Ale začít musí každý sám u sebe, jde to od rodiny, od školy a nebejt lhostejný. Stačí jít příkladem a pomáhat si.“

Ve výzkumném vzorku nejmladší generace odpovědnost přijímá Jindřich, který si je vědom toho, že se ho krize bezprostředně dotýká a stejně tak celé společnosti, ale hlavní překážku v přijetí odpovědnosti ostatními vidí v nedostatečné informovanosti občanů. Zbylí dotazovaní z generace Y opět navrhují tvorbu nových zákonů na ochranu životního prostředí, bez kterých podle nich lidé odpovědnost nepřijmou.

„Týká se to nás všech tady. Jenže dění okolo sebe sleduje jen hrstka lidí. A samotný média (...), tam taky dostáváš ty informace a je důležitý, který informace dostáváš nebo spíš jaký vyhledáváš. Zjišťovat si informace z nějakých důvěryhodnějších zdrojů (...). Nechci říct, že za to má zodpovědnost vláda, protože za to máme zodpovědnost všichni.“ (Jindřich – generace Y)

„Ono je to na každém z nás, ale dokud neudělají nějaký zákon a nebudou za to nějaký tresty a pokuty, tak lidi nebudou mít strach a bude jim to jedno. Lidi se pak podřídí, ale bez trestů to nejde.“ (Jiří – generace Y)

„Já si myslím, že kdyby v každém státě byly ohledně toho udělané zákony, tak by to ty lidi dodržovali. Ale když to není zákonem daný, tak do toho lidi nedonutíš. Protože kdyby měli lidi dělat věci dobrovolně, tak neudělaj nic.“ (Klára – generace Y)

Generace Y zde spatřuje hlavní problém v tom, že lidé převezmou odpovědnost za prohřešky proti přírodě až tehdy, kdy za ně budou muset zaplatit. S tímto opatřením se podle průzkumů ztotožňuje 89,5 % Čechů (Krajhanzl a spol., 2018: 180). Přijetí odpovědnosti bylo tedy možno sledovat u dvou respondentů, jež si byli vědomi vážnosti krize a uměli si propojit své chování s důsledky, které mohou nastat, a navíc vykonávali pro-environmentální činnosti. Ostatní respondenti většinou odpovědnost směřují na státní systém, který by podle nich měl vytvářet novou environmentální legislativu a důsledně po vinících vymáhat sankce. Jak ale

ukazují některé studie, odmítání environmentální odpovědnosti ovlivňuje až 50 % environmentálního chování (Krajhanzl a spol., 2010: 16).

S odpovědností a výsledným environmentálním chováním také nutně souvisí poslední autorkou zkoumaná kategorie – pocity vyvolávané krizí. Ačkoliv se informacím o ekologické krizi již nedá vyhnout, jakmile lidé zjistí rozsah, propojenost a složitost jejího řešení, ztrácejí častokrát o toto téma zájem. Ke globálnímu myšlení a ohledu na budoucí generace nejsme totiž jako druh dostatečně vybaveni. Z evolučního hlediska se náš druh orientuje na přežití ze dne na den, nebo maximálně v řádu několika týdnů, zkrátka ubíráme svoji pozornost na blízkou budoucnost, blízké lidi a blízká místa. Nepřehledné a vysoce provázané informace o pomalém procesu krize nás tedy k akci nedonutí. Před nepříjemnými pocity z krize jako je úzkost, strach, pocity viny nebo bezmoci se naše ego brání a nakonec se spokojíme s kolektivní nečinností a vinou (Librová, 2016).

Postoje, které respondenti napříč generacemi zaujímají jako obranu před nepříjemnými pocity, jsou typické nepřipouštěním si jakékoliv krize, což může být opodstatněno reálnou neznalostí problematiky, přesouváním odpovědnosti na další generace nebo pocitu, že „jedinec nic nezmění“. Respondentům Evě a Jindřichovi situace lhostejná není a jako jediní ze vzorku pociťují jisté obavy.

„No, já už nemam obavy žádný. Jak se říká „po nás, at' přijde potopa“. Ale myslím si, že tímhletem tempem to brzy narazí a už to nepůjde vzít zpátky.“ (Jaroslav – generace baby boomers)

„Nevim, člověk nikdy neví, co se může stát. Dneska všechno postupuje rychle. Ale já o takovejch věcech radši nepřemýšlím, kdybych měla myslet na tohle všechno, tak z toho člověk nemůže ani spát.“ (Jiřina – generace baby boomers)

„Já to nedokážu ze svý vlastní vůle ovlivnit, takže to беру, jak to je a nějak se tím netrápím.“ (Zdeňka – generace baby boomers)

„No, určitě mě to nenechává chladnou, ještě mi to umocní, když vidím něco, jak jsme blízko nějaký katastrofě. Nejhorší, že všechno, co uděláme, jde zase do nás, všechno se nám vrací. (...) Taky jsem viděla zajímavý dokumenty o těch indiánech, který žijou

úplně mimo, a který se nás snažej varovat, ale my na to kašlem. (...) jde o to, jak dlouho to Země zvládne. A lidi to furt nechápou.“ (Eva – generace X)

„Tak ono se to dotýká každého, dyť tady žijeme všichni, všichni chceme dýchat čerstvej vzduch a žít ve zdravým prostředí. Ale i když se budem bát, tak my malý lidi s tím nic neuděláme.“ (Michaela – generace X)

„Nijak se toho neobávam, sama za sebe bych stejně nic nezměnila.“ (Gabriela – generace X)

„No, nebojim se o sebe a o svůj život, ale spíš toho, co možná jakoby přijde pro naše generace. My tady možná budem jako jedna z posledních generací. Protože populace stoupá každou sekundu asi o čtyři lidi, už je nás tady něco kolem osmi miliard...“ (Jindřich – generace Y)

„Tak kdyby už to bylo nahraně, tak určitě. A když nám nikdo neřekne, jak na tom fakt jsme, tak se do toho člověk nezapojí, protože ho do toho nic nežene. Ale že bych to nějak řešila, to ne. A myslim si, že se něco velkého stane, až já budu dávno po smrti.“ (Klára – generace Y)

„Myslim si, že my tady už asi vážně nebudem, až se něco pokazí. To si myslim, že nemusí trápit nás ani naše děti.“ (Jiří – generace Y)

Pokud člověk disponuje představenými hodnotami, je téměř jisté, že se bude chovat ekologicky příznivě, tedy pro-environmentálně. „*Environmentálním chováním je v užším smyslu slova chování, jehož vliv na životní prostředí považujeme za významný*“ a nejčastěji ho dáváme do souvislosti s „*ochranou přírodních druhů a území, spotřebou energie a surovin, produkcí odpadů a znečištěním*“ (Krajhanzl, 2014: 117). Není ale zohledněno, zda je toto chování záměrné nebo pouze nahodilé. Nejpresnějším termínem, který uvažuje se záměrnou motivací chránit životní prostředí je proto *pro-environmentální jednání*. Pro osvojení si výše popsaných předpokladů pro-environmentálního vědomí a jednání, je nevyhnutelná změna hodnotové orientace.

Tou se zabývá socioložka Hana Librová, která provedla terénní výzkum v rodinách, jež se rozhodly vést ekologicky příznivý způsob života vyznačující se *záměrnou* nebo *dobrovolnou* snahou či ochotou lidí žít skromně. Dobrovolnou snahu spatřuje zejména ve spokojení se s nízkým platem a nízkými úpory, čemuž svůj život jedinci raději přizpůsobí, než aby měnili zaměstnání, jelikož jsou motivováni svými hodnotami a přístupem k životu, pro nějž se vědomě rozhodli. (Librová, 1994: 101). Záměrnou snahou má na mysli žití bohatého života za pomoci skromných prostředků, což znamená, že tito jedinci upouští od materiálních hodnot a přecházejí k nemateriálním, přesněji postmateriálním hodnotám.

Než ale k hodnotovým změnám dojde, je k tomu nutný vznik konfliktů a stavů napětí ve společnosti. Řekněme, že pokud by se začaly ve společnosti měnit hodnoty směrem k větší ochraně životního prostředí, tak by se jedinci s lhostejnými postoji k přírodě více a více dostávali do konfliktů se svým okolím. To by je především kvůli rodině a přátelům nutilo své postoje upravit tak, aby se přizpůsobili novým normám ve společnosti. Další podmínkou hodnotových změn je výměna generací. Ve druhé polovině dvacátého století se u generací ekonomicky vyspělých zemí začalo sledovat oslabení morálních a sociálních omezení, a to díky většímu ekonomickému a sociálnímu zabezpečení. Generace v této době mohly „*rozvíjet touhu po sebeuskutečnění, participační motivy a sklony k hedonismu v míře podstatně vyšší, než by bylo u poválečné generace vůbec myslitelné*“ (Vysušil, 2005: 45-46). Zejména vlivem střídání generací, které žijí v různých a měnících se podmínkách, dochází k přechodu z jednoho typu hodnot na druhý.

Od procesu hodnotových změn se odvíjí i postupná změna postojů k životnímu prostředí. Většina průzkumů o hodnotových změnách pojednává o *tradičních* a *modernizovaných* hodnotách. Tradiční hodnoty se dají označit jako konzervativní, a jsou charakteristické podřizováním se kolektivním zájmům, například hodnota „*smyslu pro povinnost vůči státu a rodině*“. Modernizované hodnoty úzce souvisí s procesem individualizace, který uznává zájmy jedince, jako například „*možnost svobodného rozvoje osobnosti*“ a bude rozebrán níže (tamtéž: 45).

Ronald Inglehart formuloval teorii postmaterialismu, ve které se orientuje na hodnotové změny, jež jsou typické posunem od materialismu k postmaterialismu. Jako materialistické nazývá hodnoty zaměřené na materiální dostatek a ekonomickou prosperitu, kdežto postmaterialistické hodnoty se soustředí na „rozvíjení osobnosti individua a jeho participaci na veřejném životě, spolu s prosazováním humanismu a solidarity“ (tamtéž: 46). Konkrétními hodnotami jsou například sebevyjádření, svoboda volby životního stylu, sociální rovnost nebo zájem o neekonomická témata jako je ekologie (Řeháková, 2001: 482). Proto se u postmaterialistů v environmentálním směru předpokládá, že neobětují kvalitu životního prostředí na úkor konzumu a hmotného blahobytu a pozitivní zprávou je, že za posledních třicet let se pozoruje zdůraznění a rozšíření těchto hodnot na širší vrstvy západní populace.

Jako pozorovaná postmateriální změna u autorčiných respondentů byla identifikována především kritika materiálních hodnot, Jaroslav například hovoří o ekonomické prosperitě, která nás nutí neustále zvyšovat lidský výkon práce: „*Ale tyhle vyspělý země, jako jsme my, dyť furt chceme zvyšovat produktivitu práce. Každý rok aspoň o 3 %, no tak kam to vede? Musí to narazit na strop, ale předvídat to je složité.*“ Eva zase kritizuje konzumerismus a myslí si, že by měl být větší důraz kladen na lokálnost: „*...jedli se lokální věci, nic se sem nedováželo, prostě jsme byli soběstačný, ale to všechno padlo a už to tak není. Stejně tak věřím, že ty věci byly mnohem zdravější dřív, protože se do těch věcí nic necpalo, lidi si to všechno pěstovali sami na těch vesnicích, měli svoji zeleninu, ovoce, maso... jenže to skončilo po revoluci, protože všichni viděli, co se k nám valí ze západu a mysleli si, že je to to nejlepší.*“

Dále mluví o vzpomínkách ohledně péče o životní prostředí v místě bydliště v období dětství, kde oceňuje hodnoty lidské pospolitosti, jež jsou také znakem postmaterialismu: „*No, dělaly se ty brigády, můj tatka se toho účastnil. Dřív to stavěli všechno lidi. Cokoliv se dělalo, tak se domluvílo jakože „brigáda“ a udělalo se to jako dohromady. To už taky moc není, teď už si každé jede na svém. Přijde mi, že dřív se lidi dokázali víc domluvit a i si pomoci.*“ Jiří z nejmladší generace vyjadřuje nesouhlas politikou, která je vytvářena elitami, proto ukazuje na vysoce postavené

materiálně založené politiky, kteří mají možnost něco změnit, ale podle něj je jejich motivací pouze vlastní prospěch a zisk: *„Těm je to úplně jedno si myslím. Stačí, že maj prachy a zbytek jim je jedno. Oni se věnujou věcem, ze kterých maj peníze, z tohodle nemaj nic.“*

Další stěžejní hodnotovou změnu přinesl proces individualizace. Ačkoliv se tvrdí, že individualizace ekologické problémy prohlubuje, platí v ní zásadní pravidlo, že *„každý musíme začít u sebe“*, kde má základ ekologicky příznivý způsob života, který Librová (2010: 126) spatřuje v již výše zmíněné *záměrné* nebo *dobrovolné skromnosti*. Že je změna závislá na individuálních postojích jednotlivců si myslí respondentka Eva, o čemž hovoří v odpovědi na otázku, jak si myslí, že jsou prosazovány ekologické zájmy v rámci samosprávy města: *„Já myslím, že to je zase o lidech. Když je tam někdo aktivní v rámci ekologie a snaží se tam něco prosadit, tak jo, ale když tam zrovna nikdo takovej není, tak to je podle mě boj s větrnejma mlýnama. To je musí někdo z lidí furt bombardovat „A kdy to uděláte? Co s tím uděláte? Tady je tohle špatně“. Záleží, jakou maj ty lidi, který rozhodnou, prioritu.“* a to doplňuje i vzpomínkou na dětství, kde se poprvé setkala s environmentální výchovou, která, jak už bylo řešeno výše, je podle ní prvořadá: *„... pamatuju si, že jsme měli výbornou učitelku na přírodopis a ta o ekologii mluvila tak nadšeně, ale byli to jenom jednotlivci, nebylo to organizovaný. Musí bejt pro to někdo zapálenej, aby to pak předával dětem.“*

Auto jako jeden z hlavních prvků individualizace, který symbolizuje nezávislost, rychlost a sílu, má přitom nepříznivý efekt z environmentálního pohledu a je jednou z prvních oblastí, jež je potřeba změnit (Librová, 1994: 56-57). To si uvědomuje Jindřich z generace Y, který již změnu uskutečnil: *„Přestal jsem jezdit autem. Představ si, že já jsem dřív jezdil v autě docela dost často na spoustu míst tady v Plzni, i když to nebylo potřeba, fakt pár metrů. (...) tam (pozn. v Indonésii) jsem si uvědomil, že vlastně lidi by měli přestat tolik jako plejtvat. Se všim. Vždyť když jedeš sám autem, tak ti to sežere strašně benzínu a znečišťuješ tím ovzduší. (...) Ale můžeš jít vlastně pěšky a nic neničíš.“*

Výše popsané změny (jak postmaterialistické nebo individualistické) se obecně objevují především u mladších a vzdělanějších generací, které nepocítují ekonomický nedostatek (Vysušil, 2005), v autorčině vzorku jsou to zejména respondenti generací X a Y žijící ve městě. Všichni respondenti se shodovali na tom, že je pro ně příroda významná, je potřeba ji více chránit, a každý také v nějaké míře zmínil nutnost „odlehčit“ jí od zvyšujícího se množství odpadu. Ostatní kategorie týkající se vážnosti environmentálních rizik, souvislostí environmentálních dopadů, postojů k environmentálním změnám nebo odpovědnosti za ně hodnotí většina respondentů s jistým odstupem nebo je nehodnotí vůbec, pravděpodobně kvůli nedostatku informací a zájmu o toto téma. Navzdory tomu, že mnohdy věděli o globálním charakteru krize, větší pozornost směřují k životnímu prostředí v jejich blízkosti. To je pravděpodobně způsobeno faktorem místa bydliště, jelikož lidé žijící na vesnici mají možnost být denně v přímém kontaktu s přírodou a probíhající změny jim nepříjdu příliš viditelné (Krajhanzl, 2018), což vystihuje výpověď Gabriely: *„Myslím si, že tady na vesnici je to ještě lepší než ve městech.“*

Znalosti a aktivní postoj totiž projevili respondenti převážně z města (Eva a Jindřich) a částečně také respondentka Michaela, všichni tři jsou si vědomi hloubky krize a (nejen) svých činností, které s ní souvisejí. Proto tito respondenti podnikají ekologicky příznivé kroky na osobní úrovni. Jedná se například o snižování spotřeby vody, energií, odpadu, podpora lokálního trhu, omezování automobilové dopravy a další. Plnou odpovědnost přijímají a určité obavy pocítují jen Eva se synem Jindřichem, kde lze pozorovat mezigenerační přenos pro-environmentálních principů a hodnot. Jako zásadní faktor pro toto chování se tedy ve výzkumu ukazuje místo bydliště. Obyvatelé měst totiž zakoušejí větší míru industrializace a urbanizace, jejichž procesy vnímají jako nepříznivé a škodlivé, zatímco lidé na vesnicích takovou zkušenost nemají (Krajhanzl, 2018).

ZÁVĚR

To, že dochází ke změně klimatu a devastaci životního prostředí jako celku, je nezpochybnitelný fakt. Teoretická část práce se ale snažila poukázat zejména na změny, které probíhají ve společnosti. Hlavní změna nastala při přechodu z tradiční společnosti na společnost moderní, kterou je chápána skrze Ulricha Becka, jenž jí nazývá rizikovou. V této společnosti se objevuje fenomén individualizace, který ovlivňuje procesy vedoucí ke vzniku ekologické krize, hlavními z nich jsou vznik průmyslové společnosti a akcent na exponenciální ekonomický růst. Člověk tedy postupně změnil svůj vztah k životnímu prostředí, kterému se již nepřizpůsobuje on sám, nýbrž si ho přizpůsobuje podle sebe a svých potřeb.

V důsledku modernizačních procesů pak dochází k novým podmínkám, které dále prohlubují současnou krizi životního prostředí i společnosti jako takové. Je jím především extrémní produkce a spotřeba pramenící z konzumerismu, který je znakem individualismu. Člověk si proto postupem času podrobil přírodu a na její úkor jedná. Ovládnutí přírody je spjaté s nástrojem lidského rozumu a vzniku moderní vědy, které panství společnosti nad přírodou legitimizují.

A nejen kvůli těmto novým podmínkám vznikají rizika pro přírodní prostředí i pro společnost. Jedním z nejrozsáhlejších procesů ovlivňujících stav životního prostředí je industrializace, které se soustředí na oblasti majetku a zisku a ignorují tvorbu rizik. Svoji pozornost věnují zejména na dosažení vyšší produktivity, která pochází z přírodně technické racionality. Znečištění mají zpravidla na svědomí nadnárodní korporace, které jsou poháněny již zmíněnou potřebou vyššího zisku. Jeho původní účel je předcházet nejistotám obyvatel, to se ale obrátilo a hromadění kapitálu vede k získávání dalších zdrojů, což následně směřuje ke krizi vládnutí. Nevládne se tedy pomocí kapitálu, ale pomocí krize. V sociální sféře dochází ke vzniku nerovností a nejistot, jejichž původci jsou politické, ekonomické, sociální či

vědecko-technické instituce. Zde se opět projevuje ekonomický systém orientovaný na finanční výnos, kvůli kterému se nerovnosti mezi lidmi prohlubují.

Autorka dále nabízí několik řešení od autorů věnujících se environmentální problematice. Jan Keller vidí problém v národních státech, protože státní moc podrobuje jiné menší oblasti svým nárokům, a vytváří mezi nimi vzájemnou závislost. Přitom narůstá ekonomická moc nadnárodních společností, která umožňuje zasahovat do zdrojů států. Řešení spatřuje v decentralizaci moci, což má přerozdělit moc z jednoho centra do více menších jednotek, čímž by zmizela závislost na centru. Oleg Suša vidí řešení ve větší lokální soběstačnosti. Opět upozorňuje na závislost států, jelikož některé jsou závislé na pomoci ze zahraničí a nemohou se tak chovat ekologicky přijatelně. Tyto státy by neměly doufat v blahobyť, který jim mají zajišťovat vyspělé státy, ale měly by se spolehnout samy na sebe.

Je tedy zřejmé, že pro environmentálně příznivější budoucnost bude třeba podnikat strukturální změny, nicméně nesmějí být opomíjeny ani změny individuální, ve kterých je zásadní hodnota postmaterialismu. Existuje velký počet studií, které se tématu environmentální sociologie věnují, nikoliv ale dostatečně jeho propojení s mezigeneračním přenosem hodnot. Pokud se zaměříme na vyhodnocení autorčina výzkumu, mezigenerační přenos v jejím vzorku nefunguje ze strany prarodičů na rodiče nebo děti, protože prarodiče z větší části ani nemají dobrý přehled o ekologických tématech, tudíž nemohou předávat ekologické znalosti a hodnoty. Přenos nefunguje ani obráceně, jelikož prarodiče (poválečná generace), nevnímají tuto problematiku globálně a nejsou si vědomi reálně hrozících důsledků, takže nepocitují žádné obavy, a nedostávají tak impulsy ke změně chování.

Dochází se k zjištění, že k mezi-generačnímu přenosu pro-environmentálních hodnot dochází pouze u jedné rodiny, konkrétně u Evy z generace X a jejího syna Jindřicha z generace Y. To je proto, že oba dva vyznávají postmateriální hodnoty, které zpravidla vedou k šetrnějšímu zacházení s přírodou. Stěžejním vlivem se ale ukazuje i vnější faktor místa bydliště, jelikož obyvatelé měst (kterými Eva i Jindřich

jsou) mají možnost zakoušet přímé změny, které přináší proces industrializace a urbanizace, na rozdíl od obyvatel vesnic.

Bakalářská práce tedy ukázala na konfliktní vztah mezi přírodou a společností, který je důsledkem modernizace a jejích procesů, jež společně působí jako hlavní původce ekologické i společenské krize. Do budoucna by měla být nahrazena především idea exponenciálního růstu za princip dlouhodobé udržitelnosti a environmentálním tématům by měl být poskytnut mnohonásobně větší prostor pro diskuzi, než tomu bylo doposud.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BAUMAN, Zygmunt a MAY, Tim. *Myslet sociologicky: netradiční uvedení do sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. ISBN 80-86429-28-8.

BECK, Ulrich. *Riziková společnost: na cestě k jiné modernitě*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. ISBN 80-86429-32-6.

Člověk + příroda = udržitelnost?: texty o proměně vztahů lidí k přírodě, environmentální výchově a udržitelnosti. Praha: Zelený kruh, 2009. APEL. ISBN 978-80-903968-5-2.

KABÁTEK, Aleš. *Sociologické texty I. (Základy obecné sociologie)*. Praha: Karolinum, 1994. ISBN 80-7066-890-3.

KELLER, Jan. *Až na dno blahobytu. 3. vyd.* Praha: EarthSave, 2005. ISBN 80-903085-7-0.

KRAJHANZL, Jan. *Psychologie vztahu k přírodě a životnímu prostředí: pět charakteristik, ve kterých se lidé liší*. Brno: Lipka - školské zařízení pro environmentální vzdělávání ve spolupráci s Masarykovou univerzitou, 2014. ISBN 978-80-87604-67-0.

KRAJHANZL, Jan, Tomáš CHABADA a Renata SVOBODOVÁ. *Vztah české veřejnosti k přírodě a životnímu prostředí: reprezentativní studie veřejného mínění*. Brno: Masarykova univerzita, 2018. ISBN 978-80-210-8966-2.

KRAJHANZL, Jan, Šárka ZAHRADNÍKOVÁ a Ondřej RUT. *Možnosti spolupráce s veřejností (nejen) při ochraně životního prostředí: jak komunikovat s veřejností o klimatických změnách? : jak podporovat chování šetrné k životnímu prostředí? : jak připravit účinnou kampaň?*. Praha: Zelený kruh, 2010. ISBN 978-80-87417-00-3.

LIBROVÁ, Hana. *Pestří a zelení: kapitoly o dobrovolné skromnosti*. Brno: Veronica, 1994. ISBN 80-85368-18-8.

LIBROVÁ, Hana. *Věrní a rozumní: kapitoly o ekologické zpozdilosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8412-4.

LINHART, J., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A., MAŘÍKOVÁ, Hana. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-310-5.

MIŠOVIČ, Ján. Kvalitativní výzkum se zaměřením na polostrukturovaný rozhovor. Praha: Slon, 2019. *Studijní texty* (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-285-2.

ROUNOVÁ, Kateřina. 2008. „Římský klub – významný subjekt na poli celosvětové diskuse o ekologické problematice.“ In Šubrt, Jiří (eds.) *Soudobá sociologie III (Diagnózy soudobých společností)*. Praha: Karolinum, str. 85-98.

SUŠA, Oleg a SŤAHEL, Richard. *Environmentální devastace a sociální destrukce*. Praha: Filosofia, 2016. Filosofie a sociální vědy. ISBN 978-80-7007-452-7.

THUNBERG, Greta, Malena ERNMAN, Svante THUNBERG a Beata ERNMAN. *Náš dům je v plamenech*. V Olomouci: Broken Books, 2019. ISBN 978-80-906307-7-2.

VOJTÍŠKOVÁ, Kateřina, Věra PATOČKOVÁ a Renáta MIKEŠOVÁ. *Vztah obyvatel k přírodě a její ochraně: sociologická perspektiva: výzkumný program Rozmanitost života a zdraví ekosystémů*. Praha: Středisko společenských činností AV ČR, v.v.i., pro Kancelář Akademie věd ČR, 2017. Strategie AV21. ISBN 978-80-200-2686-6.

Internetové zdroje

ČINČERA, Jan a Martin KRÍŽ. Proč jsou školní soutěže ve sběru papíru z pohledu ekovýchovy problematickou aktivitou? *Ekolist.cz* [online]. 11.1.2019. Dostupné z: doi: <https://ekolist.cz/cz/publicistika/nazory-a-komentare/jan-cincera-a-martin-kriz-proc-jsou-skolni-souteze-ve-sberu-papiru-z-pohledu-ekovychovy-problematickou-aktivitou>

DVOŘÁK, Jiří. Sociologie a ekologie člověka. *Sociologický časopis*. [online]. s. 114-124, 1989.

JOHNSTON, Ron a spol. *The Dictionary of Human Geography, fifth edition*. Blackwell Publishers, Oxford, 2009.

Krize ekologická. In: *Sociologická encyklopedie* [online]. 1. 2. 2018. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Krize_ekologick%C3%A1

LIBROVÁ, Hana. Individualizace v environmentální perspektivě: sociologické rámování mění pohled a plodí otázky. *Sociologický časopis* [online]. 2010, 46 (1) s. 125-152. ISSN 0038-0288.

RABUŠICOVÁ, Milada, Lenka KAMANOVÁ a Kateřina PEVNÁ. Mezigenerační učení: učit se mezi sebou v rodině. *Studia paedagogica* [online]. 2012, 17(1). ISSN 1803-7437. Dostupné z: doi:10.5817/SP2012-1-10

Rámcová úmluva OSN o změně klimatu. *Ministerstvo životního prostředí České republiky*, Praha [online]. Dostupné z: https://www.mzp.cz/cz/ramcova_umluva_osn_zmena_klimatu

ŘEHÁKOVÁ, Blanka. Determinanty vztahu k ochraně životního prostředí. *Sociologický časopis* [online]. 2001, 37(4), 479-498.

VYSUŠIL, Tomáš. *Sociologická reflexe konfliktu mezi společností a přírodou*. Teoretické přístupy a empirická zkoumání. Masarykova univerzita v Brně, [online]. 2005. s. 43-70. ISSN 1214-813X.

RESUMÉ

This bachelor's thesis focuses on the environmental crisis. The theoretical part explores the relationship between man and nature, which is the key to understanding the emergence of an ecological crisis. It discusses the social causes of the crisis, its consequences, and presents proposals for resolving the crisis. The main concepts to understand the context is the emergence of a modern, industrial and global society and concept of progress, technology, rationalisation and modernisation. The practical part of the work focuses on environmental issues in the context of the three generations examined and questions whether or not there is a shift in the adoption of pro-environmental behaviour. Essential is a process of socialising and creating values, especially post-materialistic ones. It also depends on the place of residence and the awareness of environmental problems and how they are treated, which emotions they evoke, and how much responsibility they place on themselves in effects of their behavior.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1

TOPIC GUIDE

SOCIALIZACE

- Vzpomínáte si na Vaši úplně první zmínku či zkušenost s ekologií a správným zacházením se životním prostředím?
- Vybavíte si nějaké vzpomínky na to, zda a co Vám v oblasti ekologie rodiče (popř. prarodiče) vštěpovali v dětství? (zásady, zvyky, přetrvání do současnosti)
- Učili Vás ve škole jak se chovat k přírodě? Jak se hovořilo v době Vašich studií o životním prostředí?
- Vzpomenete si, jak vypadala péče o přírodu u Vás ve městě/na vesnici? A víte, jak vypadá dnes?

ZNALOSTI/POSTOJE

- Jaký máte pohled na problematiku změny klimatu? Je to něco, co ve Vás vyvolává obavy nebo naopak nechává v klidu?
- Děláte něco pro zlepšení stavu životního prostředí? (konkrétní činnosti, předávání znalostí a principů ostatním)
- Co jste ochotni případně přidat k Vaším činnostem?

POCITY (STRACH)

- Myslíte si, že existují rizika či hrozby pro životní prostředí, které jsou spojené s moderní dobou? A jaká to jsou?
- Je podle Vás důvod se obávat o podobu přírody tak, jak ji známe, či dokonce o samotnou existenci planety?
- Máte pocit, že se Vás to dotýká nebo se Vás to příliš netýká?

ODPOVĚDNOST (ŘEŠENÍ)

- Kdo myslíte, že by měl řešit ekologické problémy? A proč by to měl Vámi označený dělat? A napadá Vás i jak? Co konkrétního by bylo třeba zlepšit či změnit?
- Dělá pro to Vámi označený dost? A mohli byste toto řešení nějak podpořit?
- Jakou roli byste v tom měl/a hrát Vy?